

Nye Oplysninger om Brødrene Zenis Rejser,

efter et Foredrag i det kgl. nordiske Oldskriftselskab,

af Ed. Erslev.

(Hermed Tavle VII—IX).

Zeniernes Rejser i Norden have flere Gange været paa Tale i dette Selskab og senest af Prof., Dr. *Jap. Steenstrup*, der tillige har samlet to af sine Foredrag derom til en stor og lærd Afhandling i Selskabets Aarbøger. Det følger af sig selv, at det nævnte Arbejde har vakt en ikke ringe Opmærksomhed, dels fordi man kjender Forfatterens rige Evner, og dels fordi han har ydet noget fortrinligt paa flere andre videnskabelige Omraader; ved denne Lejlighed har Opmærksomheden været meget større paa Grund af, at hans Afhandling i flere Henseender er højst mærkelig. Da jeg har en anden Opfattelse af et og andet deri end den ærede Forfatter, være det mig tilladt at komme med et Indlæg i Sagen.

Enhver af os véd, at en meget fornem og rig samt ved sin Krigerdygtighed udmærket Mand, Ridderen *Nicolo Zeno* fra Venezia i Aaret 1390 eller 91, altsaa paa vor store Dronning Margretes Tid, drog af Sted til nordlige Lande med sit eget Skib, for „at gjøre sig bekendt med Sæder og Sprog hos forskellige Folk“. Han strandede paa en Ø, „*Frislanda*“ kaldet, hvor en Høvding *Zichmni* tog sig af ham, og i flere Aar blev han hos denne Høvding; han kaldte sin Broder *Antonio*, der ogsaa var en ypperlig Mand, til sig, og de levede sammen i lang Tid. Disse Brødre sendte flere Breve om deres Rejser og Hændelser hjem til Venezia, og Brevene henlaa da i Familiearkivet indtil, omtr. 150 Aar efter, et senere Medlem af Familien, *Nicolo Zeno* (den yngre), der i 5te Led nedstammede fra den førnævnte *Antonio*, samlede en Beretning efter disse Breve; denne Beretning, 14 Blade stor, tilligemed et Kaart udgav *Nicolo Zeno* d. y. 1558 i Forening med Forlæggeren *Marcolini* i Venezia. Det er ligeledes kjendt nok, at Texten og Kaartet indeholde en hel Del Navne paa Landstrækninger, som ikke træffes i det nordatlantiske Hav og Ishavet, saaledes f. Ex. *Estland*, *Neome*, *Podalida*, *Frisland*, *Grislada*, *Icaria*, *Drogeo* og *Estotiland*. I Texten omtales tillige flere højst mærkelige, næsten æventyrlige Ting, som man har Vanskelighed ved at tro paa.

Mangfoldige have skrevet om Zenirejserne. *Watson* nævner*) 1881 69 selvstændige Artikler eller Bøger derom, og flere ere komne til siden, og medens der

*) *Bibliography of the Pre-Columbian discoveries of America. The Library journal. Boston. Vol. VI. Nr. 8.*

paa den ene Side er en Række Forfattere, som erklærer Rejserne for opdigtede, deriblandt *Torfæus**) og *Zahrman***), er der paa den anden Side en Række, som hævder Ægtheden, deriblandt *J. R. Forster****), *Zurla*†) og *Bredsdorff*††). For Tiden er ogsaa den Mening gjennemgaaende hos alle, at Brødrene *Zeno* virkelig have været i Norden, hvor de have foretaget større Rejser, ligesom ogsaa, at *Zeno* d. y. ingenlunde har villet bedrage. Det nøjere herom kan man se f. Ex. i *Bredsdorff's* fortrinlige Afhandling. Det, der foranlediger den største Forvirring, er aabenbart, at vi hverken have Kaart eller Text i den Form, hvori de ældre *Zeni*ere have efterladt dem, og at *Zeno* d. y. har gjort store Ændringer derved. Om Kaartet siger han paa ét Sted: „Det har forekommet mig nyttigt at meddele en Kopi af det Søkaart (*Carta da navigar*) over disse nordlige Egne, som jeg endnu finder blandt Husets gamle Sager; uagtet det er mørkt og mange Aar gammelt, er Kopien lykkedes mig ret vel“; men paa et andet Sted bruger han det Udtryk: „Det af mig forfærdigede Kaart“. Kaartet, som følger med Rejsebeskrivelsen, er fremdeles stukket i Kobber, og det staar saa vel i *G. Ruscellis* italienske Oversættelse fra 1561 som i *Moletius's* latinske Udgave fra 1562 af *Ptolemæus*. Gradnettet, som findes paa begge disse Kaart, er indført af *Zeno* d. y., og det er ligeledes, som vi senere ville se, sikkert nok, at han har gjort mange andre Ændringer derved. Med Hensyn til Texten er der heller ingen Tvivl om, at han har foretaget væsentlige Ændringer, og der er rimeligvis saa mange Urigtigheder i den, fordi kun Brudstykker af Brevene og næppe en Gang det have ligget for ham, da han sammenskrev Beretningen. Trods alle disse Ufuldkommenheder ved Æmnet kommer man i vore Dage idelig tilbage til *Zenis*pørgsmaalet, og i den sidste halve

*) *Historia Vinlandiæ antiqvæ. Havniæ. 1705. Fortalen.*

**) *Bemærkninger over de Venetianerne Zeni tilskrevne Rejser i Norden. Nord. Tidsskrift for Oldkyndighed. 2det Bd. 1833. S. 1.*

***) *Geschichte der Entdeckungen und Schiffahrten in Norden. 1784. S. 218.*

†) *Dissertazione intorno di viaggi e scoperte settentrionali di Nicolò ed Antonio fratelli Zeni. 1808. S. 82.*

††) *Brødrene Zenos Rejser. Grønlands historiske Mindesmærker. 3dje Bd. 1845. S. 529.*

Snes Aar have *R. H. Major**), *Fr. Krarup***), *C. Irmingers****), *Nordenskiöld*†) og *Jap. Steenstrups*††) skrevet derom, Vidnesbyrd nok for, at Sagen maa regnes at have stor Interesse. Dette fortjener den ogsaa; thi den vedrører en af de største Tildragelser i Verden, Amerikas Opdagelse, og den er derfor et væsentligt Led i Geografiens Historie. At den er af Vigtighed for os her i Norden, følger af sig selv; thi vore Forfædre have jo gjort store Opdagelser i nordiske Egne, og vi have tillige den Glæde, at disse Opdagelser, særlig ved *Finn Magnusens* og *Rafns* Arbejder, ere dragne frem af den Glemseleus Nat, hvori de vare indhyllede, og bragte til Alverdens Kundskab. Særlig Betydning kan Zenisagen ogsaa have for Kartografien, et Fag, der paa sin Vis og langt bedre end Ord alene viser os, hvor vidt Kundskaben til Jorden efterhaanden har udviklet sig, og som derfor er et Udtryk for en vigtig Side af Aandslivet paa forskellige Tider. Det er ingenlunde min Mening her at ville gennemgaa alt i Prof. *Jap. Steenstrups* Afhandling; jeg vil derimod holde mig til et eneste Punkt deri, men rigtignok et Hovedpunkt, der ikke alene optager 60 af Arbejdets 160 Sider, men ogsaa maa regnes for at være det mærkeligste og mest paafaldende deri; han erklærer selv (S. 134), at det „er af den største Vigtighed for Videnskabens Historie at have fuld Sikkerhed for den rette Tydning deraf,“ en Opfattelse, der for Resten fuldstændig staar i Modstrid til hans i Mødet fremførte Ytring, som gik ud paa, at „Engrouelant“-Spørgsmaalet kun er et underordnet Punkt i hans Afhandling. Han har heller ikke undladt ved given Lejlighed at fremhæve Sagen, saaledes i en Skrivelse til den danske Bearbejder af Rabelais, Adjunkt *S. Broberg*†††). —

*) The Voyages of the Venetian Brothers Nicoló & Antonio Zeno to the Northern Seas. Printed for The Hakluyt Society. 1873.

**) Zeniernes Rejse til Norden. Geogr. Tidskr. 2det Bd. 1878. S. 145.

***) Zeno's Frislanda is Iceland. Journal of the Royal Geograph. Society. 1879. — Svar herpaa af *R. H. Major*. Sammesteds.

†) Om bröderna Zenos resor. Studier och forskningar, föränledda af mina resor i höga Norden. Hefte 1. 1883. S. 1.

††) Zeniernes Rejser i Norden. Aarbøger for nord. Oldkyndighed. 1883. Hefte 2. S. 55. Samme Forfs. Foredrag ved Amerikanisternes Kongres (Compte-rendu du Congrès international des Americanistes, Copenhague, 1884, S. 150) er et Uddrag af denne Afhandling. I det følgende er der stadig anført Citater af Forfs danske Afhandling, med Henviisning til Sidetallet, og, for at undgaa en mulig Bredbeldelse for „Misforstaaelse“, er der anvendt megen Omhu paa, at disse Citater ere korrekte.

†††) Mester Frants Rabelais. 1884. S. 92.

Det Punkt, vi ville gennemgaa, er den ærede Forfs. Tydning af Zeniernes Text og Kaart, saa vidt de angaa det Land, der af saa godt som alle hidtil har været regnet for Grønland; for Nemheds Skyld ville vi i det følgende jævnlig kalde dette Land „Grønland“.

Da *Fr. Krarup* 1878 havde udgivet sin Afhandling, hvori han fremsatte den Mening, at det „Frisland“, hvor i Følge Texten *Nicolo Zeno* d. æ. strandede, var Nordfriesland i det vestlige Sønderjylland, fandt Prof. *Jap. Steenstrups* — som han udtrykker sig i sin Afhandling (S. 113) — at der hermed var „anslaaet Strænge, som gave nye og tiltalende Toner“, og han undersøgte nu videre i den opgivne Retning. Han kom da efterhaanden mere og mere efter, at den hidtilværende Forvirring i Spørgsmaalet er opstaaet derved, at man ikke har holdt Text og Kaart ude fra hinanden, og at man i begge disse, for at bruge Forfs. egne Udtryk, har „sammenbragte Børn“, en „Allike med laante Fjer“, „fangne Fugle“, en „Mosaik“, et „Fællesbo“ o. s. v. Og han kom fremdeles til det nye og overraskende Udslag, paa den ene Side, at *Zenierstens Engrouelant* dels vedrører *Ejderstedt* og dels *Island*, og paa den anden Side, at *Zenihavets Engrouelant* snarest er *dette samme Ejderstedt*. Det er Rigtigheden heraf, vi ville undersøge i det følgende, og i Overensstemmelse med Forf. holde vi da, ligesom f. Ex. *Bredsdorff* allerede har gjort, Text og Kaart ude fra hinanden.

I.

Alle ere naturligvis enige i, at denne Text er forvirret paa mange Punkter, og at den, hvorledes man end tyder den, har en meget ulige Oprindelse. *Zeno* d. y. siger da ogsaa selv, at hans Beretning er sammenskrevet i Følge det, han har kunnet huske mange Aar efter, at han havde læst og ødelagt Papirerne. Der er imidlertid noget vist trohjærtigt ved hans Fremstilling, saaledes i Slutningen, hvor han siger, at han „ikke uden den største Smerte“ mindes, at han „som Dreng ødelagde disse Papirer“, der omhandle „Opdagelser af ukjendte Lande, udførte ved vore Forfædres store Mod og Foretagelses-aand“. Om han nu endogsaa, hvad der er meget rimeligt, har husket fejl paa saa og saa mange Punkter eller har misforstaaet de gamle Papirer paa saa og saa mange Steder, er der ingen som helst Grund til at mene, at han er en literær Bedrager. Det vilde tilvisse være af yderste Vigtighed, dersom Prof. *Jap. Steenstrups* ved at tyde adskillige Steder i „Engrouelant“-Texten saaledes, som om de vedrøre *Ejderstedt*, kunde klare os en hel Del

af disse Gaader i Beretningen og bringe os ud af Kuiben, ikke at tale om, hvis de Vidnesbyrd, han fremsfører, virkelig skulde passe paa den nordfrisiske Halvø. Lader os da se!

Der er nu for det første Textens Beskrivelse af *Kajakkerne*, som Indbyggerne i „Engrouelant“ bruge og som efter alles Mening er et virkelig eskimoisk Træk. Forf. nægter nu ikke dette sidste (S. 166); men han vil tillige have, at det ikke skal hentyde paa Grønland, i det han, gaaende ud fra det af „Grønlands historiske Mindesmærker“ (3dje Bd. S. 464) noksom kjendte Sted hos *Olaus Magnus**, siger, at det vedrører de i Oslo Domkirke ophængte Kajaker, der vare hjembragte 1379 under Hakon den sjette. Underligt vilde det dog være, om Zenierne havde set dem dér; thi der er intet, som viser os, at de have været i selve Norge; Oslo findes heller ikke paa Kaartet. At Oslo Domkirke allerede den Gang skulde have haft „Forevisere med en staaende Lektie“, synes ogsaa lidt underligt. Dog dette være, som det vil; den nærmeste og tillige naturlige Forklaring er, at Kajakkerne hentyde paa Grønland, og i hvert Fald give de os intet Vidnesbyrd hverken for Island eller for Ejderstedt. Anderledes derimod er Oprindelsen til det, ogsaa af „Grønlands hist. Mindesm.“ (3dje Bd., S. 497) noksom kjendte Sted i *Jac. Zieglers* „Scandia“**. Af *Eshrups* Afhandling***) véd man jo, at Ziegler levede sammen i Rom med Kristjern den andens navnkundige Kansler Erik Valkendorf fra Trondhjem, og af denne har Ziegler naturligvis hørt om Grønlandernes Skindbaade („de bruge lette Skindbaade, sikre mod Omtumlinger paa Hav og Klipper“), som Kansleren havde set i Oslo.

Det andet, man kan fremdrage, er *Vejrlaget*, hvorom der i Texten staar: „Kulden, som i disse langt imod Polen liggende Egne, er yderst stræng“; — „da det er yderst koldt ved Polen, saa smelter den Sne, der én Gang er faldet, ikke før ni Maaneder ere hengaaede af Aaret, thi saa længe varer Vinteren“; — „lidet vant til den strænge Kulde blev Nicolo Zeno tilsidst syg, og han døde kort efter“; — „for Regn frygter man ikke synderlig i disse Egne“; — „Junimaaned, paa hvilken Tid Luften er mildere og blidere end man kan sige“. Forf. vil nu (S. 168), at alt dette skal „passe langt bedre paa Island end, som man før formodede, paa Grønland“, og at det er „fuldgode Attributer paa Island“. At det kan

passe paa Island, følger af sig selv; men det synes lidt uforstaaeligt, hvorfor det skulde passe „langt bedre“ paa denne Ø end paa Grønland; Vinteren paa Island er jo ikke saa stræng og vedholdende som paa Grønland, og det islandske Vejrlag er mere regnfuldt end det grønlandske, ogsaa paa Grønland kan der om Sommeren, som vi læse hos alle f. Ex. fra *Hans Egede**) til *A. Kornrup***), være meget varmt. Paa Ejderstedt passer det aldeles ikke; thi Vinteren dér er ikke meget koldere end i Zeniernes Hjemstavn. I Husum***), den nærmeste meteorologiske Station ved Ejderstedt, har kun Januar en Middelvarme under Frysepunktet, nemlig $\div 1\frac{2}{10}^{\circ}$ C., medens Februar har $+ 1\frac{6}{10}^{\circ}$ og December $+ 1\frac{7}{10}^{\circ}$; i Venezia†) have disse Vintermaaneder en Temperatur af $+ 2\frac{7}{10}^{\circ}$, $+ 4\frac{7}{10}^{\circ}$ og $+ 3\frac{6}{10}^{\circ}$. Den aarlige Nedbør i Husum og Venezia er omtr. den samme, nemlig henholdsvis 812 og 808 Mm.††).

Dernæst er der Textens Udtryk om *Boligerne* paa „Engrouelant“, hvor Forf. vil (S. 173) „gjenfinde et frisisk Træk i den lille Textbrok“, der „skildrer Landets talrige Befolkning i højpolare Egne som boende just paa „Bjærge“ eller „paa Bjærget“, „al monte“, og hvor dette kaldes „naturstridigt“. Ja visselig vilde det være naturstridigt; men Forf. har her ligesom et foregaaende Sted (S. 163) ikke oversat paa rette Maade. „Al monte“ betyder nemlig ikke „paa Bjærget“, men „ved eller „omkring“ Bjærget“, hvorimod „paa Bjærget“ i italiensken hedder „sul monte“ eller „sopra il monte“; *Bredsdorff*, hvis Oversættelse Forf. anvender (S. 201) som det „mest upartiske og for Drøftelsen heldigste“, „da den er gjort af en Trediemand“, har†††) ligesom ogsaa *Eshrup*†) oversat det rigtig paa dansk, *Forster* paa tysk**†), *Major****†) paa engelsk, *Nordenskiöld*§) paa svensk§§). — Tanken om frisiske „Hauberge“ (S. 173) maa altsaa opgives. Da nu tillige Forf. (S. 174) regner det som „ikke usandsynligt“, at Textens „Huler“ (cauerne) sigte til

*) Det gamle Grønlands nye Perustration. 1729. S. 20.

***) Om Grønlands Natur. Geogr. Tidsskr. 4de Bd. 1869. S. 5.

***) *Dorc.* Preussische Statistik. Bd. XXXII. 1874. S. 24.

†) *Hann.* Handbuch der Klimatologie. 1883. S. 447.

††) *Dorc.* l. c. Bd. XV. 1871. S. IV. *Hann.* l. c. S. 412.

†††) l. c. S. 566.

*) l. c. S. 284.

**†) l. c. S. 226.

***†) 2den Afteeling. S. 15.

§) l. c. S. 12.

§§) Under saadanne Omstændigheder er det unægtelig lidt paafaldende, at Forf. ikke alene jævnlig anfører lange italienske Sætninger uden Oversættelse; men at han ogsaa (S. 123) vil foretage en Rettelse i den italienske Text saaledes, at der skal staa „scoli“ for „scogli“.

*) De gentibus septentrionalibus etc. Romæ. 1555.

**) Que intus continentur Syria etc. Argentorati. 1532.

***) Nogle Bemærkninger angaaende Grønlands Østerbygd. Det skandinav. Litteraturselskabs Skrifter. 20de Bd. 1824. S. 295.

Islændernes „Jordhuse“, (hvorfor ikke til „Grønlændernes Vinterhuse? maa man naturligvis spørge), bliver der ved Boligerne ikke andet tilbage for Ejderstedt end, at de danne „et passende Regntag“, aabenbart for lidt til det, som skal godtgjøres*).

End videre er der Textens Ord. „Om Sommeren komme mange Skibe dertil fra de nærliggende Øer, fra Forbjærget oven for Norge, fra Treadon“; — „paa denne Maade skaffe Munkene sig Ved til Brændsel, udmærket forarbejdet Tømmer, Sæd og Tøj til Klæder“. Forf. vil nu (S. 174), at de „talrige overvintrende Skibe snarere pege paa Frisland end paa Island“, og det kan jo siges, naar man bruger et saa vagt Udtryk som „snarere pege paa“. Det maa dog ikke glemmes, at der i sin Tid har været en ikke ringe Skibsfart fra Norge til det udstrakte Island. Fremdeles ligger det nær, at Ejderstedterne paa hin Tid, hvor der naturligvis var Skove nok ogsaa i det sydlige Norge, ikke have faaet Trævarer fra „Forbjærget oven for Norge“, men fra dette Lands sydlige Dele. At Indbyggerne i „Engrouelant“ ved Handel med fremmede skaffe sig „Sæd og Tøj til Klæder“, passer heller ikke paa Ejderstedt; thi Ejderstedterne have selvfølgelig ogsaa den Gang dyrket Korn og haft f. Ex. Faar til Uldtøj, saa at sikkerlig hverken „Sæd“ eller „Tøj til Klæder“ har været „eftertragtede Handelsvarer“, som Texten tilføjer. Naar Forf. ellers „formoder“, at Textens Treadon er lig Treja og ikke lig Trondhjem, er det jo kun en Formodning, han udtaler, og altsaa ingen Paastand om Ejderstedt. Han slutter sin Passage om dette Sted i Texten med at sige om „Bygningstømmeret“, at det „lige saa vel kunde tænkes ført til de frisiske Øer som til Island“, og han udtrykker sig altsaa heller ikke her paa bestemt Maade om, at det absolut skal være Ejderstedt. Til Overflod siger han ogsaa (S. 175), at Textens Ord om Skibene, der „tiltuske sig Fisk, som de tørre i Luften og i Kulden, og Skind af forskjellige Slags Dyr“ ere „en saa betegnende Reminiscent fra en Islandshandel, at den neppe kan mistydes“, — altsaa ikke Ejderstedt. For os kunne disse Ord i Texten lige saa godt tydes som noget, der passer paa Grønland som paa Island; med Ejderstedt have de derimod *intet* at skaffe.

) I Forbigaaende sagt, Forf. gaar ud fra (S. 164), at Textens Ord „Juni“ er rigtig; men han har overset, at dette ikke passer. Baade Forster) og Bredsdorff**) have gjort opmærksom paa, at der skal staa „Avgust“.

*) l. c. S. 236.

**) l. c. S. 536.

I Texten have vi fremdeles et Par Oplysninger, nemlig, at „der er en rummelig, god og sikker Havn, som for det varme Vands Skyld aldrig fryser til om Vinteren. Paa Grund heraf samles der en saadan Mængde Havfugle og Fisk, at man fanger en næsten uendelig Mængde“. Herom udtrykker Forf. sig ligeledes overordentlig vagt (S. 175). „Den rigelige Indsamling af Fugleæg“, siger han, „kan passe lige godt paa Øerne ved Island og paa Øerne ved vor Nordsøkyst og ligesaa den store Fuglefangst, seet ganske i Almindelighed“; Ordene om „Havnen, der ikke tillægges med Is formedelst det varme Vand, som udgyder sig deri“ tilligemed „Fuglefangsten ved fuld Vintertid“ henviser derimod efter hans Mening „tilsyneladende mere bestemt til Island“. Det passer naturligvis ikke paa Ejderstedt, men paa Island passer det da heller ikke, thi man kjenner jo ikke noget eneste Sted paa denne Ø med en saadan mærkværdig Havn. Han gjør imidlertid den Tilføjeelse, at naar man tager „de isblottede Steder som de almindelige aabne Render og Strøg i Havbugterne, hvor-paa Fuglene ved vore Kyster samle sig i den strengere Aarstid, saa kunde der maaske være lige saa god Grund til her at se et aldeles frisisk Træk, ja maaske et Vink om Fuglekøjerne“. Det er ikke nødvendigt at dvæle ved, hvor usikkert Forf. udtrykker sig her for at finde Vidnesbyrd for Ejderstedt. Vi vide jo desuden alle, at der ogsaa paa Grønland findes ikke alene Fisk, men ogsaa Fuglebjærge. Forfs. Henvisning til „maaske et Vink om Fangsten i *Fuglekøjerne*“ er ret mærkelig; thi denne Fangst foregaar, som man véd, ikke „ved fuld Vintertid“. Man har paa Før forklaret mig, at Fangsten dér foregaar i Eftersommeren og Efteraaret, hvad der ogsaa stemmer med I. G. Kohl, som siger*), at den sker „fra den sidste Del af Avgust og fra Førstningen af September indtil ind i December, da Frost og Is faa Fuglene til at ile sønder paa“.

Endelig komme vi til Forfs. Tydning (S. 170) af et af de vanskeligste Steder i Texten, nemlig det, der omhandler *den vulkanske Virksomhed* paa „Engrouelant“. I dette Land fandt Nicolo Zeno d. æ. „et Munkekloster af Prædikerordenen og en Kirke, indviet San Thomas, ved et Bjærg, som udstøder Røg ligesom Vesuv og Etna. Der findes en Kilde med hedt Vand, med hvilket man opvarmer Kirken og Brødrenes Huse“ o. s. v. „Til Klosters Bygninger bruge Munkene ikke andet Æmne end det, som Vulkanerne yde dem“; de tage „de glødende Stene, der som Gnister kastes ud af Mundingen

*) Die Marschen und Inseln der Herzogthümer Schleswig und Holstein. 2ter Bd. 1846. S. 203.

af Bjærgets Arnested, og medens de ere varmest, overgyde de dem med Vand, derved briste de og danne en Bitumen eller Kalk, der er yderst hvid“, o. s. v. Det være langt fra mig at ville tyde Vanskelighederne ved dette ligesom ved andre Steder i Texten; thi min Opgave her er ingenlunde saa omfattende. Sikkert nok er alt dette om den vulkanske Virksomhed i „Engrouelant“ yderst mistænkeligt; men det maa dog ikke glemmes, at vi kjende Grønland altfor lidt til at kunne dømme, om der er Vulkaner eller ikke i dette Land, der i det mindste er saa stort som *hede* Mellemeuropa. Hvem anede saaledes for faa Aar siden, at der paa Østkysten deraf skulde findes et Bjærg, Petermanns Bjærg, der har en Højde af 11,000 Fod, og altsaa omtrent samme Højde som Etna? Og hvem anede, for at tage et Exempel fra et andet Land, at der inde i de nordamerikanske Fristater skulde findes en hel Egn, „Nationalparken“ med dens hede Kilder, Geysire o. s. v., langt større og prægtigere end lignende Fremtoninger anden Steds i Verden? Grønland har jo Basaltdannelser i Mængde, og at der i det mindste findes vulkanske Eftervirkninger deroppe, som f. Ex. de varme Kilder ved Unartok i Sydgrønland, der omtales af *Wormskiöld***), *Estrup****) og *Bredsdorff*****) o. s. v. ligesom ogsaa af Forf. (S. 145), er sikkert nok; der kan naturligvis være saadanne paa mange andre Steder i dette udstrakte og ukjendte Land. Det er saaledes ogsaa *muligt*, at der virkelig, trods al Misforstaelse fra Zeno d. ys. Side, kan ligge noget sandt til Grund for Texten, og at man en Gang vil finde en tilfredsstillende Forklaring af mange blandt disse Sager, som nu ere os saa paafaldende; vi maa ogsaa mindes, at Øen Jan Mayen, der ligger øst for Grønland, mellem Island og Spitzbergen, er en Nutidsvulkan, skjønt rigtignok udsukt; det kan ligeledes være, at man en Gang vil kunne finde en rygende Vulkan paa Grønland, svarende til Mount Erebus hen imod Sydpolen, selv om den kun skulde have en Højde af Hundreder af Fod og altsaa ikke kan ses i lang Afstand. — Forf. har nu søgt at løse Vanskelighederne paa en hel mærkværdig Maade. For at forklare „det Forblommede“ i Textens Beskrivelse har han udtænkt (S. 171), at det omtalte Bjærg skulde være „en Teglovn“ og at de fra Arnestedet udkastede Masser skulde hidrøre fra „en Kalkovn“. Som Støtte for sin Mening fremfører han, at Zeniernes „Landsmænd i Syden byggede deres Huse af tillugne Stenblokke og

Quadro“, og at Zenierne selv „vist ikke havde synderligt Kjendskab til den andensteds i Brug komne Bygningsmaade med Mursten og Kalk, medens de vare fuldt fortrolige med Vesuvs og Etnas Udseende“. Arkitekturhistorien lærer os imidlertid, at Mursten og Kalk allerede i Oldtiden have været brugte i Italien, og at „den norditalienske Murstensarkitektur“, som man kalder den, netop stammer fra Zeniernes Hjemstavn. I Venezia hvile alle Kirkerne paa et Murstensunderlag, og de derværende Paladser byggedes ogsaa efter Aaret 1300 af Mursten, som ikke vare klædte med Kvadre*). Et glimrende Exempel paa denne Bygningsmaade er f. Ex. San Ambrogio i Milano, hvis Dekoration paa den tørre Kalk saa stærkt minder om Roskilde Domkirkes, og vi ere naturligvis mange her i Landet, som have set og beundret denne Bygning. Tydningen af det vigtige Sted med „Tegloven“ og „Kalkovnen“ som vedrørende Ejderstedt maa altsaa falde bort, og ligeledes det stærke Udtryk (S. 171) om den hos „Læserne i Aarhundreder herskende Mistydning“ deraf. Og dermed bortfalder ogsaa Tydningen (S. 172) af Vandløbet omkring Bjærgtet „som den vide Grøft (Graft) eller Grov (groove) om det Bjærg (Berg, Warft), hvorpaa alle Bygninger i Marsklandene opføres“.

Hermed have vi gennemgaaet *alle* de Steder i Texten, som Forf. udhæver i Anledning af sin Hypotese. Men desuden er der *flere Punkter* i denne Text, som man let faar Øje paa ved at gennemlæse den, og som han ikke har dvælet ved; — *de tale afgjort imod Ejderstedt*. Om Indbyggerne paa Estotiland siger Texten saaledes, at „deres Handel sker paa Engroueland, hvorfra de hente Skindvarer, Svovl og Beg“. I Anledning af dette sidste Ord siger *Bredsdorff****) at det betyder „Sæltjære“, d. v. s. en Slags Tran. De nævnte Ord passe selvfølgelig aldeles ikke paa Ejderstedt, men paa Island og til Dels paa Grønland. Fremdeles staar der i Texten, at Indbyggerne paa Engroueland leve af „Vildt og Fisk“; men det passer hverken paa Island eller paa Ejderstedt i Dronning Margretes Tid, men særdeles godt paa Grønland. End videre siger Texten, at Indbyggerne paa „Engroueland“ vare „halvilde og boende i Huler“; de vare „smaa af Væxt og meget frygtsomme; thi saa snart de saa os, flygtede de til Hulerne“. Alt dette passer selvfølgelig paa Grønland, men aldeles ikke hverken paa Island eller paa Ejderstedt i Dronning Margretes Tid. Efter dette har Forf. naturligvis Uret i at bruge det Udtryk (S. 166), at man, „naar man er nogenlunde fortrolig med Island og de nordfrisiske Egne“, da vil finde, at disse

*) Gammelt og Nyt om Grønland o. s. v. Det skandinaviske Litteraturselsk. Skrifter. 10de Aargang. 1814. S. 337.

***) l. c. S. 239.

****) l. c. S. 536.

*) Se f. Ex. Mothes (Geschichte der Baukunst und Bildhauerei Venedigs, 1859) og mange andre Steder.

***) l. c. S. 591.

Egne „synes at afgive Hjemstedet for de fleste, om ikke alle de Data, som „Engroueland“ Texten indeholder“, Kajakerne undtagne. Man maa alene undres over, at der har kunnet herske Tvivl herom.

Og saa er der endelig i Texten nogle Udtryk, som ere af særlig Vigtighed. Zeno d. y. aftrykker nemlig nogle Ord af Begyndelsen til et Brev, som Antonio Zeno har sendt hjem, og denne Begyndelse har aabenbart ligget for Zeno d. y., da han affattede sin Beskrivelse; thi han gjengiver den *ordret*. I denne Begyndelse staar der bl. a.: „Med Hensyn til de Ting, som I ønsker at vide af mig om Menneskenes Sæder, om Dyrene og de tilgrænsende Lande, saa har jeg om alt dette forfattet en særskilt Bog, som jeg med Guds Hjælp skal bringe hjem med mig. I denne har jeg givet en Beskrivelse af . . . og Sagerne om Grolanda“ (le cose di Grolanda). „Jeg har ogsaa givet en Beskrivelse af Zichmnis Liv og Foretagender . . . og i denne læses der om *Opdagelserne paa begge Sider af Engrouiland*“. Var det omtalte Land Ejderstedt, vilde Antonio Zeno selvfølgelig ikke have brugt Udtrykket „Opdagelserne paa begge Sider“ deraf; thi det kan ikke passe paa saadan en uselig lille Plet som Ejderstedt, saa stor som Langeland eller Als. Der- som dette var Tilfældet, burde man opgive hele Sagen og simpelthen regne Messer Antonio som en Bedrager.

Fra Texten gaa vi til **Kaartet** og gjennemgaa da, om end i anden Orden, de „fire paafuldende Besynderligheder“, som Forf. opstiller (S. 141) imod at betragte det omtalte Land paa Kaartet som et virkeligt Grønland, samt hans Grunde til at regne denne Del af Kaartet som Ejderstedt*).

Som de to vigtigste af disse „Besynderligheder“ og tillige som Hovedargumentet for sin Hypotese fremsætter Forf. Kaartets mange *Navne*, altsaa dets Epigrafi, der tilvisse er mærkelig i mange Retninger. Ved Epigrafi ville vi først dvæle ved et eneste af Navnene, det vigtigste af dem alle, nemlig „Engronelant“ eller „Engrouelant“; Forf. regner Tydningen deraf for saa vigtig, at han ikke omhandler det paa mindre end 4 Steder, nemlig S. 143, S. 176, S. 187 og S. 209, og der er jo bl. a. det yderst mærkelige derved, at det begynder med den underlige Stavelse „En“. *Krarup****) mener nu, at denne Stavelse skal betyde „Ind“ („Indgrønland“), og Forf. vil (S. 176),

*) Af dette Kaart have tre Exemplarer været til vor Disposition, nemlig det, der findes i Originaludgaven i vort store kgl. Bibliotek, Majors Avtotypi og Nordenskiöld's Fotolitografi. Den ubetydelige Rejsebeskrivelse med tilhørende Kaart er saa eftersøgt, at denne lille Oktav nu betales med 100 Kroner.

**) l. c. S. 148.

at Navnet skal have „en vis hjemlig Klang for et vesterjysk Øre, naar dermed skal være ment et Marskland“. Da han ledes dertil paa Grund af, at han holder paa Formen „Engrouelant“ og ikke „Engronelant“, maa vi altsaa undersøge, om han har Ret i at foretrække Formen „ue“ i Steden for „ne“; thi deraf afhænger hele hans Argumentation.

Vi vide alle, hvorledes Navnet „Grønland“ er opstaaet, da det med rene Ord staar i Erik den rødes Saga*); (Erik „kaldte Landet, han havde fundet, Grønland, thi han sagde, at det, at Landet havde et godt Navn, vilde trække Folk did“), og at Navnet ikke er helt upassende, se vi f. Ex. hos *Rink***), der giver tiltalende Skildringer fra det indre af Fjordene, ved hvilke de lavere Omgivelser ere helt grønne af „Skove“ og Buske. Saaledes er altsaa Oprindelsen til „Grønlands“ Navn, og det er af Interesse at mindes dette, da det ligger nær, at Zenierne under deres lange Ophold i Norden have kommet til at høre noget derom. Over en Snæs Aar før Zenirejsernes Publikationstid se vi ogsaa hos *Jac. Ziegler* (1532), der skrev paa latin, en Forklaring af Navnet, i det han siger: „Gronlandia maa oversættes ved „det grønne Land“, kaldet saaledes af dets udmærkede Græsgange“, og fremdeles hos *Seb. Münster* i Baselerudgaven fra 1540 af Ptolemæus, atter paa latin: „Gronlandt det er det grønne Land“. Forf. holder sig kun til Zeniernes og flere af deres Efterfølgeres Navn med „En“, og han fremsætter da (S. 143), den „stærke Formodning“, at medens Zenikaartet aldeles tydelig har Formen „Engrouelant“ (1 Gang) og Zenitexten „Engronelant“ (5 Gange foruden 1 Gang i Dedikationen og 1 Gang paa Fællestitelbladet), saa er Formen „ue“ den ægte, og han siger ligeledes (S. 143), at Formen med „ue“ „næsten med fuld Sikkerhed kan vises at have sin Grund i en Feillæsning eller en Feilskrivning af et n for et u (= v), og at der altsaa skal læses „Engrouelant“. Jeg maa tilstaa, at jeg ikke kan fatte Grunden til, at man saaledes uden videre skal foretrække Textens for Kaartets Form af Navnet, tilmed da der i denne Text staar, ikke alene „Engroueland“, men ogsaa „Engrouiland“ (1 Gang), ja! *én Gang endog Grolanda*; det er just ikke noget kraftigt Vidnesbyrd for Textens Paalidelighed med Hensyn til det omtalte Navn. Forf. fremsætter nu (S. 143) som Støtte for sin Mening, at *Nicol. Donis* i Ptolemæerudgaverne fra 1482 og 1486, „saa vel paa Kaart som i Text“ bruger Formen „Engrouelant“, og fremdeles (S. 209), at man ikke kan være i Tvivl om Doniskaartets „Skrivemaade“

*) C. C. Rafn. Antiquitates Americanæ. 1837. S. 14.

**) Grønland. 2det Bd. 1857. S. 3 og S. 91.

af „Engronelant“ i den næstsidste Stavelse“. Enhver, der har læst Forfs. Afhandling, vil naturligvis indrømme, at disse Oplysninger have overordentlig Betydning over for hans Behandling af Spørgsmaalet. Stor var derfor min Forbavselse, da jeg saa efter paa det Fototypi af Doniskaartet, som ledsager selve Forfs. Afhandling, og da jeg fandt, at der paa dette staar ikke „Engronelant“, men „Engronelant“, og da jeg fremdeles gjenfandt aldeles det samme ved at efterse Originalerne i begge Udgaverne af Donis. Og større var min Forbavselse, da jeg eftersaa Texten fra 1486, og da jeg fandt, at der i den staar „Engronelant“. — At Forfs. Læsning af Navnet paa Doniskaartet er urigtig, kan man ogsaa godtgjøre ved et Vidnesbyrd, der ikke er en Menneskealder yngre end dette Kaart. I Ptolemærudgaverne ved *Essler* og *Übelin* (1513 og 1520) er nemlig det nævnte Kaart kopieret, og paa denne Kopi staar Navnet saa tydelig skrevet med „ne“, at selv et Barn ikke vil kunne tage Fejl deraf. Efter disse Oplysninger er det altsaa klart, at Forf. *baade har set og læst fejl* i dette for hans Argumentation saa overordentlig vigtige Punkt, og man maa tilvisse undres over, at noget saadant har kunnet indtræffe for en Mand, der er vant til at se paa Dyr og Oldsager*).

For Resten træder han ogsaa selv op *mod sin egen Paastand* om, at Texten skal være at foretrække for Kaartet. Han siger nemlig (S. 64), at „Kaartet som historisk Kilde i alle Tvivlstilfælde, naar der synes at være Uoverensstemmelse mellem dette og Texten, ganske sikkert bør have en stor Forrang fremfor denne“, og ligeledes (S. 87), at „Kaartet med sine ukjendte, fremmede Navne har været vanskeligt nok at dechifrere“ (for Zeno d. y.), „og at rimeligvis heller ikke et eneste Navn er bleven gjengivet uden en lille Forvanskning i dette eller hint Bogstav. Men alt dette er for Intet at regne imod en Sum af Urigtigheder, der kan være og upaatvivlelig ogsaa er kommen ind i Texten“ . . . „I Tilfælde af Uoverensstemmelse imellem Kaart og Text“, giver han ogsaa

„Tydningen af Kaartbladets enkelte Dele, efter disses egne Data, stor Forrang for den alene af Texten vundne“. En tydeligere og skarpere Udtalelse om, hvad der er at foretrække, kan man da ikke ønske sig. Og i Slutningen af sin Afhandling (S. 210) bryder han sig da heller ikke om Donistextens „Engronelant“; men kun om Kaartets, hvor han ved sin (fejlagtige) Læsning faar „Engronelant“. Med Hensyn til Spørgsmaalet om hvad Donis har ment med „Engronelant“, henviser vi ellers til det følgende.

Efter det her givne, hvortil man endnu, som vi ville se i det følgende, kan føje, at Navnet paa det omtalte Land adskillige Gange før Zenirejsernes Publikationstid, — at det er før Publikationstiden, lægger Forf. (S. 143) med Rette Vægt paa — er skrevet uden „ue“, og at det er en *Undtagelse*, naar det er stavet med „ue“, er der ingen som helst Grund til at holde fast paa Formen „Engronelant“. Det korrekte er selvfølgelig at holde paa Formen „Engronelant“ som staaende nærmere ved det oprindelige Navn „Grønland“, hvilket sidste Navn idelig og idelig, skjønt i forskellige Former, gaar igjen paa de gamle Kaart og i de gamle Texter, saaledes som vi senere ville komme til at se. Forfs. Sammenkjædning (S. 176) af „Engrouelant“ med gammelfrisisk „groove“ eller „griove“ kan være sindrig nok; men den betyder intet, naar han ikke med klare og uomstødelige Argumenter godtgjør, at den af ham hævdede Form af Navnet er den rette, og det kan han ikke; „næsten fuld Sikkerhed“, „stærk Formodning“ har selvfølgelig intet at sige. Paa denne Maade falder hans Paastand, at Landets Navn henviser til Ejderstedt, *fuldstændig til Jorden*.

Med Hensyn til *de øvrige Navne* er det klart nok, at de ere overordentlig vanskelige at tyde, og at en saadan Tydning i mangt et Tilfælde kun kan blive en Gætning. Forf. siger nu (S. 158), at Navnerækken ikke har nogen Lighed med eskimoiske Navne, og deri stemmer han overens med foregaaende Forfattere. At Navnerækken heller ikke gjenkalder os Nordboernes Navne „paa deres Beboelsespladser, der ere os kjendte fra Saaer og Beskrivelser af Grønlands Øster- og Vesterbygd“, er ligeledes rigtigt nok. I Modsætning hertil opstiller han, at denne Navnerække frembyder „Lighed med Navne paa de frisiske eller halvfrisiske Kyster og Øer“, og „særlig paa Ejderstedt“. Som Vidnesbyrd derfor nævner han (S. 158) følgende 4, der, som han siger, „*ganske* ligne de nuværende Navne i det Eiderstedtske“, nemlig 1. „*Peder*“ = St. Peder, 2. „*E?ste*“ = Ehste, 3. „*Tauer*“ = Jabber, og 4. „*Hit*“ = Hits eller Hitzbanken, og han gjør tillige opmærksom paa „det besynderlige Træf, at ogsaa i det nuværende Ejderstedtske

*) For at undgaa en mulig Bebrejdelse fra Forfs. Side tilføjes, at jeg godt har set, at han i Slutningen af sin Afhandling (S. 210) kjender Textens Form med „ne“; men dette staar fuldstændig i *Modstrid* til, hvad han selv har sagt i det foregaaende (S. 143). — Paa Side 210 gjør han ogsaa en Fejl. Han siger nemlig, at der i Kaartets „Text paa begge Steder“ (d. v. s. 1482 og 1486) staar „Engronelant“; men han har overset, at der slet ikke er nogen Text til Kaartet fra 1482. I Indledningen til Udgaven fra 1482 (Blad I a paa Bagsiden) er det omtalte Navn nævnet, men dér kaldes det „Gronelandia“, hvad Forf. ogsaa gjør opmærksom paa (S. 210).

høre disse fire Navne til Communer, der stode nær til hinanden“. Ser man efter paa den Fototypi af Zenikaartet, som ledsager Forfs. Afhandling, viser det sig dog tydelig, at der *ikke* staar „Peder“, men „Feder“, og Forf. hælder da ogsaa til denne Mening i Slutningen af Afhandlingen (S. 212), hvor han giver en fuldstændig Fortegnelse over Kaartets Navne, der er bleven trykt efter at *Nordenskiöld's* nordiske Tydinge af Navnene ere komne ham i Hænde (S. 191); det vigtige Argument for Ejderstedt fra „Peder“ falder altsaa bort. Paa Fototypien staar der fremdeles ikke „E?ste“, som Forf. vil S. 159, eller „Eiste“, som han vil S. 212, men „Fi?stze“, og dette Navn bortfalder altsaa ogsaa*). Med Hensyn til Fototypiens „Iauer“ forklarer Forf. (S. 159), at det er lig „Jabber“; men naar vi i den fuldstændige Fortegnelse hos ham (S. 212) søge efter det tilsvarende Navn i Ejderstedt, hedder det dér „Jabben-Kog“; Ligheden er saaledes ikke overmaade stor. *Nordenskiöld* mener, at dette „i“ to Gange kommer deraf, at det store „I“ skal være „D“, og dette stadfæstes ved Bogstavets Form. Det er nemlig helt forskelligt fra „I“ ellers paa Zenikaartet, og det ligner fuldstændig „D“, som vi finde det f. Ex. paa Sigiller omtrent ved den Tid, da Kaartet blev offentliggjort. Det stadfæstes ligeledes ved Kaartet i Ptolemæerudgaverne fra 1561 og 1562, der ogsaa er et Originalkaart, og hvorpaa der tydelig staar „D“; Zeno d. y. har altsaa ment, at der skulde staa „D“, og dennes Læsning maa selvfølgelig foretrækkes for Forfs. Af de fire Navne, der „ganske ligne de nuværende Navne i det Ejderstedtske“, have vi altsaa tilbage „Hit“ = Hits- eller Hitzbanken, og ikke en Gang dette ligner „ganske“; *Nordenskiöld* forklarer derimod Kaartets „Hit“ ved oldnordisk „Hit“, der betyder Pose eller Sæk. — Dernæst fremtager Forf. (S. 158) nogle Stednavne fra Kaartet, „der synes at ligne nordfrisisk Gjenstandsord“. Hertil hører „Munder“, som efter hans Ord „synes anvendt ved Slien“ — altsaa ikke paa Ejderstedt — i Betydningen „Munding af Flod eller Vandløb“. *E. Dallmer* i Byen Slesvig, der har gjort mange Undersøgelser over Slien, har imidlertid godhedsfuldt meddelt mig, at man slet ikke kjender dette Udtryk ved denne Havarm. I Fortegnelsen (S. 212) opfører Forf. intet Stednavn i Nordfriesland med „Mund“, men det kan jo være, at det findes der alligevel.

*) Det henstilles til andres Dom, om Navnets 7 lignende Tegn i ældre italiensk kan betyde noget, ligesom lignende Tegn f. Ex. i gamle islandske Haandskrifter; mellem Bogstaverne „i“ og „s“ findes ogsaa et Tegn, som kun vanskelig kan tydes.

Mulig er han (S. 207) bleven ledet til dette „Gjenstandsord“ ved *Danckwerths* Udtryk, som han citerer: „An den Munden oder Ausgange dieser Sielzüge (denn so heissen sie [Vandløbene] bey ihnen) sind gemeinlich Ladsteden“. Meningen af Ordet „Mund“ her er dog selvfølgelig ikke, at det skal betragtes som et Stednavn, der fornuftigvis kan komme paa et saa lille Kaart som det her omtalte; thi saa vilde ogsaa f. Ex. Ausgang, Udløb, Grøft, Grav, Vej, Sti o. s. v. være „Stednavne“. — Fremdeles anfører han (S. 158) „Aver“ = Aber, Munding af Flod eller Vandløb“; i Fortegnelsen (S. 213) nævner han „Aver“ = Hever“, „Averschup“ = Everschop“; men han nævner ikke sin Kilde. — Dernæst sammenstiller han Kaartets „Han“ med det frisiske „Han“ eller „Ham“ i Betydningen Hjem (S. 158). At „Ham“ i frisisk betyder „et ved Kunst indhegnet Sted, et Indelukke, et Hus“ er kjendt nok af f. Ex. *Richthofens* „Altfriesises Wörterbuch“; men at „Han“ betyder det samme, skylder Forf. os Beviset for. Han nævner ellers „Ham“, „Hemme“ som Kirkeby paa Nordstrand, altsaa ikke paa Ejderstedt, og fremdeles „Hanum“ som Kirkeby paa Før, atter ikke paa Ejderstedt. *Nordenskiöld* er tilbøjelig til at forklare Ordet „Han“ som „Hane“, hvilket Ord anvendtes som Navn paa forskellige Dyrerarter. — At Kaartets „Sadi“ er lig „Sand“ er højst rimeligt, og det har man længe vidst. *Nordenskiöld* henfører imidlertid dette Navn, som efter Zenikaartet kan ligge i Nærheden af den nuværende Ø Disko, til dette Sted i Grønland, hvor der ogsaa findes vældige Sandlag fra Tertiærtiden, og det maa tillige ikke glemmes, at i Følge *Ivar Baardson**) hed „den almindelige Havn for Nordmænd og Kjøbmænd“ i Nærheden af Herjolfsnæs „Sand“. — At Kaartets „Diuer“ kan betyde „Düne“, lader sig sige; *Nordenskiöld* gjør det rimeligere lig „Dyr“, der efter gammel svensk Skik netop staves „Diuer“, og det kan være, at det er det samme som „Diauer“. — At Kaartets „Boier“ betyder „Tørvskibe“, lader sig ogsaa sige, skjønt det ikke er rimeligt, at der i saa gammel en Tid har været drevet en vidtgaende Handel med Tørv fra Ejderstedt (der var jo Tørvemoser nok langs største Delen af Nordsøen; men maaske støtter Forf. sig paa gamle Dokumenter om en saadan Tørvhandel?); *Nordenskiöld* mener, at dette Navn er lig „Boer“ [Genit. Boejar], By, Gaard. — Endelig er der det, dog først paa Doniskaartet fremtrædende Navn „Spichbod“, der efter Forfs. Mening er „et ægte og karakteristisk frisisk Ord for Varebod, Ladeplads“ (i Fortegnelsen er det tillige gjort til noget helt andet, nemlig til „Lade“;

*) Grønlands Beskrivelse. Grøn. hist. Mindesm. 3dje Bd. S. 251.

se ogsaa S. 124 hos Forf.). Jeg har søgt efter dette Ord i forskjellige tyske og frisiske (ogsaa gammelfrisiske) Ordbøger, men har ikke været saa heldig at finde det; *E. Dallmer* har tillige meddelt mig, at dette Ord aldeles ikke kjendes i Ejderstedt. *Nordenskiöld* har en hel anden Forklaring deraf; han sætter det nemlig lig „Spikbodi“ = Späckskär, Späckbåda, og han tilføjer, at Sammensætninger med „båda“ eller „boda“ (Svartbåda, Sälbåda) i den svenske Skærgaard ofte bruges for at betegne „lavt liggende Yderskær“; i oldnordisk*) saa vel som i Nutidens islandsk, tilføje vi, betyder „bodi“ „blinde, lave Skær“, og det findes paa islandske Søkaart.

Det er ikke nødvendigt at gaa videre ind paa Kaartets Navne, tilmed da man jo véd, at der næppe er noget, hvorom man kan tale saa meget frem og tilbage som om saadanne Navneforklaringer**). Her er ogsaa

*) *E. Jousson*. Oldnordisk Ordbog. 1863.

**) Som et Exempel paa, hvorledes Forf. læser Navne paa en anden Del af Zenikaartet, nemlig paa „Frisland“, kan det nævnes, at han (S. 95) vil have, at dette Kaarts tydelige Navn „Alanco“ skal læses „Bianco“ (hvid), saa at han faar „Hvitabjørns“-Vandet ud. Han mener nemlig, at der paa det gamle Kaart har staaet ikke „Al“, men „Bi“, i det Bogstavet B har tabt noget af sin Grundlinje og derved er blevet ligt et A“ og „Prikken over i er bleven antaget for den øverste, løsnede Del af et I“. Om denne Udlægning siger Forf., at den „sterkt nærmer sig til Vished“; men det maa rigtignok omtvivles, at den bliver bifaldet af vore Dages Epigrafer. I arabisk kan, som man véd, noget saadant godt tænkes, i det man dér ved en lille Konsonantændring kan faa f. Ex. Island, Resland og Frisland ud; men det er vanskeligt i italiensk. I Forbigaaende bemærket, Forf. ytrer (S. 187), at Prof. v. Mehren har skrevet (Annal. for nord. Oldkynd. for 1857, S. 187), at det „vistnok alene skyldes Feilstillingen af en Vokal-prik, at Normannernes Island blev til Resland.“ Efter hvad en sagkyndig har meddelt mig, er dette dog en Fejl hos Forf., og det er aldrig skrevet af nogen, der kjender, endog kun de arabiske Skrifttegn; thi i dette Sprog ere Vokaltegnene ikke „Prikker“. Hos v. Mehren staa da ogsaa de arabiske Skrifttegn, der vise noget helt andet, og Forf. har forvexlet hebraisk med arabisk. — Som et Exempel paa, hvorledes Forf. tyder Navnene paa „Frisland“, kan man anføre hans Forklaring af „Cabilia“ (S. 97). Gaaende ud fra, at dette Navn hører sammen med det almindelige italienske Ord „cavare“, der bl. a. betyder at udtømme, tømme, mener han, at det er en Oversættelse af det islandske „Fuglebærg“, og at det „fortræffelig passer til Virksomheden“ paa et saadant Bjærg, hvor man „tømmer Fuglereder“; men han glemmer, at Navnet i dette Tilfælde ogsaa maatte indeholde et Objekt, nemlig „Fuglereder“. Hans Tydning af Frislands „Rane“ som „Cane“, dets „bouet“ som „bolungar“, dets „Spagia“ som „Suagia (= Sugandi)“ o. s. v., ere tilvisse for dristige til at finde Billigelse i

kun fremdraget de Stednavne, som Forf. omtaler i selve sin Afhandling (ikke i Fortegnelsen) og som altsaa efter hans Mening maa være de vigtigste. Svagheden i hans Argumentation ved *adskillige* af dem er da klar nok. Hans Ytring (S. 160), at „saa længe der ikke paavises i det mindste lige saa store Ligheder imellem „Engrouelants“ Stednavne og Stedbenævnelserne i andre Egne, maa deres *nordfrisiske* Slægtskab hævdes“, kan man besvare med at henvise til *Nordenskiölds* Tydninger fra nordiske Sprogformer; det er *muligt*, at Forf. allerede dér vil finde sig fyldestgjort ved et eller andet. — Som Slutning paa dette om Kaartets Epigrafi skal dog endnu nævnes et Par Ord om „*S. Tomas Zenobium*“, San Thomæ Kloster, helt oppe i den nordøstlige Del af Landet. Som man véd, fandtes der i Østerbygden paa Grønland bl. a. et Kloster, indviet Skt. Olaf og Skt. Augustin; men Forf. hensøger naturligvis ikke San Thomæ Kloster dertil. Han gaar ud fra (S. 161), hvad der er rigtigt, at der ikke fandtes Klostre i Ejderstedt*), og hans Tanke falder da paa, at det omtalte Stednavn maa kunne passe paa Byen Tønningen, der netop ligger paa den for hans Tydning rette Plads i Ejderstedt. Da han paa gamle Kaart træffer denne Bys Navn skrevet som „Toñegen“ eller endog i to Linjer „Toñe, argumenterer han:

gen“ *S. Tomas* = *Toñe*,
Zenobium = *gen*.

Det ligger imidlertid langt nærmere at sige, at „zenobium“ er lig det latinske Ord „coenobium“, paa dansk Kloster (saadanne Fejlskrivninger som „z“ for „c“ forekomme jævnlig paa gamle Kaart), og denne Tydning er for længe siden givet baade af *Bredsdorff***) og af *Lelevel****). Forf. kalder sin Tydning „en Hypotese, der vel kan taales“, da den „ligefrem tilbød sig af sig selv,“ men Tydningen af „zenobium“ som „coenobium“ er meget mere; den er nemlig den ene rigtige Forklaring, som tilmed finder sin Grund i Textens vidtløftige Skildring af det omtalte San Thomæ Kloster.

vor Tid. Dog, jeg skal ved denne Lejlighed modstaa Fristelsen til at gaa videre ind paa Forf. Tydninger af Navnene paa den omtalte Del af Zenikaartet; men et er da klart nok, nemlig, at saadanne Tydninger ikke kunne bruges som Støtte for en Hypotese; de ere, rent ud sagt, kun — Fantasier, som fortrinlig kunde passe i gamle Dage, men aldeles ikke nu.

*) „Til Klostre i Tønning og Garding har jeg ikke fundet Spor“, siger *Daugaard* (Om de danske Klostre i Middelalderen. 1830. S. 452). Se ogsaa *Feddersen*, *Schröter* o. s. v., der sige det samme i deres Beskrivelser af Ejderstedt.

**) l. c. S. 613.

***) *Géographie du moyen âge*. Tome III et IV. 1852. (om Zenierne, S. 98).

Det er ellers ingenlunde min Agt at komme med nogen som helst Tydning af Stavelsen „En“ i det omtalte Navn, og det overlades andre at finde ud deraf, om det er muligt; derimod er der *et andet*, som ikke kan forbigaa her. Paa flere gamle Kaart findes to Gange et Navn, som minder om Grønlands, saaledes hos *Claudius Clavius* (1427), hvor der i den nordligste Del af den skandinaviske Halvø staar „Engromeiandi“, og hos *Donis* (1482 og 1486), hvor der i den nordvestre Del af denne Halvø staar „Engronelant“, samt hos *Bernhardus Sylvanus* (1511), hvor der i den nordøstre Del af Sibirien staar „Gruenlant“; paa *Nordenskiölds* Globekaart*), der er yngre end 1511, staar der i den nordøstre Del af Sibirien „Gruenlandt“. Det er højst rimeligt, at der med disse Betegnelser menes *Spitzbergen* og *Egne deromkring*. *C. Pingel* siger saaledes**) i Anledning af et Dokument fra Frederik den anden i Aaret 1576 — altsaa 20 Aar før Barentz og Heemskerck opdagede og kaldte Landet „Spitzbergen“ — og hvori der staar, at en Russer fra Mallues (Kola) „aarlig pleyer at segle paa Grønlant“, at dette „Grønlant“ er Spitzbergen, „hvilket Land Russerne have besejlet under Navnet Grumant“. Og han tilføjer, at „blandt Hvalfangerne og Robbeslagerne hedder Spitzbergen, der tidligere antoges for at være landfast med Grønland, endnu den Dag i Dag Grønland, hvorimod det virkelige Grønland iblandt dem fører Navnet Strat Davis“. I dette sidste stemmer *C. Pingel* overens med *D. Crantz*, der dog korrekte siger***), at „naar Søfolk nævne Grønland, forstaa de derved i Almindelighed Spitzbergen og Østkysten af Grønland, hvorimod Vestkysten af Grønland hedder Strat Davis“. *Hans Nansen* kalder†) 1633 Spitzbergen „Grønland“ og skjælnet mellem dette og „det rætte Grønland“, Engelskmanden *Wood*, der 1676 søgte at finde Nordøstpassagen, kalder††) Spitzbergen Grønland, og *Forster*†††) siger, at Engelskmændene kaldte Spitzbergen Grønland, fordi de troede, at det hørte med dertil, ja! endog i Texten og paa Kaartet hos *G. W. Manby* fra 1821 *†) kaldes Spitzbergen

*) Ymer, tidskrift utgifven af svenska sällskapet för antropologi och geografi. 1884. Hefte 5.

**) Nyere Rejser til Grønland. Grøn. hist. Mindesm. 3dje Bd. 1845. S. 636.

***) Historie von Groenland. Ister Theil. 1765. S. 7.

†) Compendium geographicum. Det er en kort Beskrivelse over den gandske Verden. 1633. S. 167.

††) Account of several later voyages and discoveries to the South and North. London. 1694.

†††) l. c. S. 379.

*†) Rejse nach Grönland im Jahre 1821. Aus dem Englischen uebersetzt von Michaelis. 1823.

„Østgrønland“, medens vort Grønland kaldes „Vest- eller Gammel-Grønland“.

Som en „Besynderlighed“ ved Zenikaartet regner Forf. fremdeles (S. 142), at Engronelants „østlige Side nordpaa strækker sig saa langt mod Øst og henad imod Norge, med hvis nordvestlige Kyst det endog er sat i umiddelbar Sammenhæng ved en bestemt Kystlinje“. Om en saadan formodet Forbindelse mellem Grønland og Lande øster paa er der imidlertid fra meget gammel Tid adskillige Vidnesbyrd, som findes aftrykte i „Grøn. hist. Mindesmærker“, 3dje Bd. Heri staar f. Ex. (S. 217) efter en kortfattet Jordbeskrivelse, der synes skrevet hen imod Slutningen af det 13de Hundrebaar: „Fra Bjarmeland gaa Lande til Ubygderne mod Nord til Grænserne af Grønland“, ligeledes (S. 221) efter en anden Geografi, der vistnok er fra det 12te Hundrebaar: „Fra Bjarmeland gaa ubeboede Lande mod Norden, indtil Grønland begynder“, fremdeles (S. 223) efter Gripla: „Fra Bjarmeland ligge Ubygder lige nord til det Land, der kaldes Grønland“, ligesom ogsaa (S. 524) efter Samson Fagres Saga, rimeligvis fra det 14de eller 15de Hundrebaar: „Risaland (Rusland) ligger mod Øst og Nord fra Østersøen, og mod Nordøst derfra ligger det Land, som kaldes Jøtunheim, hvor Trolde og Uvætter (skadelige Uhyrer) bo; men derfra lige til Grønlands Ubygder gaar det Land, som kaldes Svalbard“. Hvad de gamle Nordboers Mening var om Egnene mellem Asien, Spitzbergen og Grønland, er altsaa tydeligt nok efter disse Henvisninger. I Overensstemmelse hermed staa lige saa let tilgængelige Ytringer, der skrive sig fra en Tid, som er senere og tillige ligger forud for Zenikaartets Offentliggjørelse. *Jac. Ziegler* siger saaledes 1532 om Grønland, at det „strækker sig paa den anden Side af Forbjærget Hvitsarch til Laplands Fastland, forbi Vardøhus Slot“, og *Seb. Münster* 1544*), at dette Land „strækker sig fra Lapperne til de nye Øer, der naa ned mod Syd“ (d. v. s. Dele af Amerika); det samme viser sig, som vi senere ville komme til at se, ogsaa af Kaartene og Texten af *Claudius Clavius*, *Donis* o. s. v. Under disse Omstændigheder, som Forf. naturligvis godt kjender, er det ikke let at indse, hvorledes han har faaet den Tanke at regne den nævnte Forbindelse som en „Besynderlighed“ ved Zenikaartet. Kaarttegneren kunde og burde fra sit Standpunkt *ikke gjøre anderledes* end hvad han har gjort, og han har tillige været ret varsom, i det han norden for Norge tilføjer: „Mare et terre incognite“. For Ejderstedt giver den omtalte Kystlinje naturligvis intet som helst Vidnesbyrd.

*) Cosmographia. Beschreibung aller lender. 4de Bog. S. 522.

Og saa er der endelig en „Besynderlighed“ ved Kaartet, hvorpaa Forf. lægger stor Vægt (S. 141), nemlig, „at det er udstyret med Flodløb istedetfor Fjorde“. Vi ville iøvrigt senere komme tilbage dertil ligesom til flere andre Sager om Ejderstedt-Hypotesen; paa nærværende Punkt ville vi kun bemærke, at han derved gjør sig skyldig i en Fejltagelse. Han siger nemlig (S. 142), at disse Flodløb „gjennemsaatte hele det Indre af Landet“, men dette er ikke rigtigt; ikke et eneste af dem gjennemsaatter hele Landets Indre, hvorimod de alle komme fra Bjerge derinde. Paa denne Maade svare de altsaa slet ikke til de Havarme, der i fordums Dage have delt Landskabet Ejderstedt i Øer. Havde Landskabet lige til Zenirejsernes Tid været gjennemskåret af Havarme, omtrent som vi se det paa det af *Joh. Mejer* efter Forholdene 1240 rekonstruerede Kaart, der findes kopieret hos Forf., vilde Zenikaartet i den Form, hvori det foreligger, *ikke frembyde Spor af Lighed* med Ejderstedt; det Vidnesbyrd, som Kaartets Vandløb skulde afgive for Hypotesen, er derfor ogsaa uden noget som helst Værd.

Ved at samle det, som i det foregaaende er meddelt baade om Texten og Kaartet, vil vistnok enhver, der har sat sig ind i Forfs. Afhandling, finde, at der allerede nu ikke er blevet meget tilbage, som taler for Ejderstedt-Hypotesen, og at man har en vis Ret til at sige, at denne Hypotese er „meget forfejlet“, for at bruge Forfs. eget Udtryk (S. 142) om *Bredsdorffs* og andres nordiske Tydninger af Navne paa Zenikaartet. Hermed have altsaa ogsaa de *to første af Forfs. Hovedsaetninger* (S. 180) om „Engrouelant“ — nemlig at Kaartet „ingenlunde er Grønland, men et nordfrisk Marskland, snarest den Ejderstedtske Halvø“ og at Texten „ligesaa lidt er Grønland, og at dens Legende, forsaavidt den er forstaaelig, opløser sig omtrent ligelig i Reminiscenser fra Øen Island og nordfriske Marsklænder“ — tabt „deres Fodfæste“.

II.

Det følger dog af sig selv, at den, der har gjenne-
menget det foregaaende, ogsaa har Grund til at spørge:
„Hvad er da dette Land, som næsten alle Forfattere
om Zenisagen regne for Grønland?“ Vi ville derfor
søge at klare dette Spørgsmaal, i det vi fortrinsvis med-
dele forskjellige Oplysninger af kartografisk Indhold.

Alle ere naturligvis enige i, at det er højst mærk-
værdigt, naar man paa et saa fraliggende Tidspunkt som
Zenirejsernes, hundrede Aar før Juan de la Cosa tegnede
sit Kaart over en Del af Amerika*), skulde kunne

*) Dette Kaart er gjengivet f. Ex. af *Alex. v. Humboldt* i
L'examen critique de l'histoire du nouveau continent

fremstille Grønlands Konfiguration paa en nogenlunde til-
fredsstillende Maade, og forskjellige Forfattere have da
ogsaa opholdt sig derved. Særlig er det blevet fremhævet,
at man vanskelig kan tænke sig Grønlands Østkyst angivet,
ikke alene i Kontur, men ogsaa med Floder og Forbjærge,
der ere navngivne, saaledes som vi se det paa Zenikaartet
i dets nærværende Form. Forf. mener ogsaa (S. 150), at
det „ikke blot er urimeligt, men fysisk umuligt, at
„Engrouelant“ Kaartet kan være et Kaart over Grøn-
land“, og da han bruger lignende Udtryk to andre Steder
(S. 145 og 147), er denne Opfattelse selvfølgelig af stor
Betydning for ham. Da han nu tillige gaar ud fra (S. 140),
at det omtalte Land „synes kaartlagt af selve Zeno“, at
det (S. 150) „ikke kan være et vilkaarligt Fantasibillede,
men maa fremstille en bestemt af Zenierne eller Zichmi
kjendt Egn“, og at det (S. 154) „i alle Henseender som
en Originalfremstilling og til Udgangspunkt for Under-
søgelser over Naturen af den fremstillede Egn maa stilles
langt over Doniskaartet“, er der særlig Opfordring til
at dvæle ved, hvorledes dette Kaart kan være blevet til.

Man kan nok forklare *Engrouelant-Kaartets Til-
blivelse*, endog paa Zenirejsernes Tid, naar man kun —
hvad Forf. ikke ret har haft Syn for, og som vi ville
komme til at se om et Øjeblik — bortfjærner alt det, der
gjensynlig er sat til langt senere. At Islænderne selv
skulde have tegnet et saadant Kaart, er der intet, som taler
for; thi trods al deres Sømandsdygtighed og øvrige Egen-
skaber have de ikke, saa vidt man da véd, haft Færdighed
i at tegne Kaart, derom ere saa godt som alle enige*); af
islandske Kaarttegnere fra gammel Tid kjender man kun en
eneste, nemlig den fortrinlige Biskop i Holum *Gudbrandr
Thorlaksson*, der fødtes 1542 paa Staðarbakke (om ham
henviser jeg til mit Skrift „Jylland“, der er ved at
udkomme). En hel anden Sag er det derimod med
Italienerne og særlig med Venezianerne, som allerede
tidlig have været vidt fremme i Kaarttegning. *C. Ritter*
siger**), at „Venedig var Højskolen for de atter op-
staaende geografiske og historiske Videnskaber, Midt-

(Tome V, 1839) og endnu bedre i Ghillanys *Geschichte
des Seefahrers Ritter Martin Behaim* (1853), samt af
Jomard (*Monumens de la géographie, publiés en Fac-
simile*). Det ejedes af Baron *Walckenaer* i Paris, der
havde kjøbt det for Spotpris, og efter hans Død solgtes
det til den spanske Regering for 4,200 Frank; det findes
nu i Marinemuseet i Madrid.

*) En Undtagelse herfra danner *Lelewel* (l. c. T. III &
IV, om Zenierne S. 86), der dog kun fremsætter sin
Mening derom fuldstændig løst („Jeg tænker snarere“).

**) *Geschichte des Erdkunde*. 1861. S. 234.

punktet for Verdenshandelen og for alle rejsende og Søefterretninger; her fandtes de navnkundigste Skrivere af Manuskripter og Miniaturer, der prydede Pergamenterne med Billeder og Miniaturer, men af Kunstskriveriet og Miniaturmaleriet fremgik den bedre Landkaartegning, og Datidens Landkaart vare til Dels Malerier.“ At Italienerne have staaet højt i denne Retning, fik man en klar og tydelig Forestilling om paa den geografiske Udstilling i Venezia 1881, hvor deres Efterkommere havde samlet en umaadelig Mængde af de gamle kartografiske Skatte, som findes i deres Land, og ved at se alt dette, fik man ud, at det ikke var et Tilfælde, naar den store Columbus var fra Italien. Den fortrinlige Kjender af Midalderens Kartografi, *Theob. Fischer*, bruger ogsaa det træffende Ord*), at „Amerikas Opdagelse ved en Italiener og dets Navn efter en Italiener er et haandgribeligt Udtryk for Datidens Blomstring af Søvesenet i Italien, og at det maa kaldes den retfærdigste Løn, som et højtsteget Folk nogen Sinde har faaet for sine Bestræbelser“. At Zenierne have forstaaet at tegne Kaart, maa altsaa regnes for givet, netop fordi de vare Venezianere; Texten fortæller os da ogsaa om det af dem udførte Kaart. Des værre have vi ikke de Skildringer af Rejserne o. s. v., som Antonio Zeno havde forfattet; men det, vi vide efter *hans egne Ord*, er, at Brødrene have været paa vigtige Opdagelsesrejser, bl. a. „paa begge Sider af „Engroulant“. Vi maa fremdeles huske, at selv Østkysten af Grønland nord paa er forholdsvis let tilgængelig fra Sæen, saaledes som vi vide af Scoresby d. ys. Rejse 1822 saa vel som af den tysk-østrigske Expedition 1869—70. Vi maa heller ikke glemme den Lethed, hvormed *Nordenskiöld* 1883 kom ind paa Østkysten af Grønland sønder paa; mangfoldige Fiskere eller Søfarere kunne derfor godt, endog i nyere Tider have besejlet Østkysten, og maaske vil man en Gang fra Holland faa Underretning derom, ja! efter *v. Keulens* Kaart fra 1685**), er det endog klart, at Hollænderne allerede den Gang have besejlet og kaartlagt Kyster og Fjorde netop Grønlands Kyst over for Island. Og vi maa endelig mindes, at skjønt vi, trods alle *Finn Magnusens* og *Rafns* Arbejder, kun vide overmaade lidt om de gamle, vidtbehandlede Islændingers Rejser, fordi Sagaerne almindelig kun rent lejlighedsvis tale derom, saa fortælles der adskillige Gange i de gamle Skrifter om det nordøstlige Grønland, som kaldes „Sval-

bard i Hafsbotn“ (d. v. s. „den kolde Bjærgryg i det inderste af Havbugten“); i de islandske Annaler udhæves det jo ogsaa*), naar dette Svalbard blev opdaget, nemlig 1194, altsaa to Hundredeaar før Zenirejserne eller over sex Hundredeaar før Scoresby d. ys. mindeværdige Fart**). Da nu tillige, som alle vide, Grønlands Vestkyst altid har været tilgængelig og endog højt mod Nord har været gjæstet af de gamle Islændinger, er der intet i Vejen for, at Zenierne, i det de støttede sig baade paa islandske Meddelelser og paa deres egne Undersøgelser, have kunnet tegne et Kaart med en omtrentlig Forestilling om Grønlands Kystform og selv med forskellige Oplysninger om Naturforhold i Nærheden af Kysten. Efter dette er der altsaa *en Mulighed* for, at der paa det gamle Kaart, som Zeno d. y. havde for sig, har staaet *en Tegning af Grønland, endog af Østkysten*. Og denne Tegning kan være lige saa god som den Kystlinje, der endog paa de nyeste Kaart findes over en lang Strækning af Østkysten; man véd jo, at Kysten dér til Dels er ukjendt, og desuagtet afsætte vi hele denne Kyst paa vore Kaart. Det maa saaledes kaldes urigtigt, hvis Forf. skulde mene, at de gamle Zeniere ikke *kunde* have givet os en Kontur af Grønlands Kystform.

Som man har set i det foregaaende, gaar Forf. ud fra, at Zenikaartet er „et Fællesho“, „en Mosaik“ o. s. v., og dette har enhver, der er inde i Zenisagen, vidst for længe siden. Allerede i Aaret 1793 siger *v. Eggens****) at „Danmark og Norge“ paa Kaartet skrive sig fra en nyere Tid, og *Bredsdorff* fortæller†), at Zeno d. y. har gjort mange „Tilsætninger“ paa Kaartet, og at dertil „synes alt at høre, hvad der ligger østligere end Holland“, der er optaget „efter nyere Kortere“. Den førstnævnte af disse Mænd omtaler ogsaa et i vort Universitetsbibliotek værende Kaartblad, der fremstiller Holland, Dele af Nordtyskland, Danmark, den sydlige Del af den skandinaviske Halvø og Østersøen; der staar paa det, at det er stukket i Venezia 1562, og det findes i „den formodentlig fra *Hauber* indkjøbte talrige Samling af gamle Kaart, der enten ere udkomne for sig selv eller have staaet i andre Værker“ ††).

*) Grøn. hist. Mindesm. 3dje Bd. S. 9.

**) Havet mellem Finmarken, Lappland, Rusland og det nordøstlige Grønland hed *Dumbshav* (se: Grøn. hist. Mindesm. 3dje Bd. S. 502, 517—523).

***) l. c. S. 72.

†) l. c. S. 538.

††) Jeg har søgt at finde nøjere Oplysninger om, hvorfra denne Samling stammer, men har ikke været synderlig heldig dermed. Rimeligvis hidrører den fra *Eberhard David Hauber*, der fødtes 1695 i Würtemberg, blev Præst 1746 ved St. Petri i Kjøbenhavn og døde 1765.

*) Ueber italienische Seekarten und Kartographie des Mittelalters. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde (Berlin). Bd. XVII. S. 1.

**) De groote nieuwe vermeerderde Zee-Atlas. Amsterdam. 1685.

Om dette Kaart bruger Forf. det Udtryk (S. 119), at det er stukket af en „Ubekjendt“, og han véd altsaa ikke, hvor han skal føre det hen. Man indser nok, at det kan være vanskeligt at skaffe Oplysning om dette Kaart, der er *uden Forfatternavn*, tilmed da der ikke er nogen, som har givet os en Fremstilling af den saa righoldige italienske Kartografis Historie i Midten af det 16de Hundreaar, en Tid, paa hvilken man i Italien og særlig i Venezia udgav mange forskellige Kaart. I Venezia fandtes der den Gang en hel Del Kobberstikere, der vistnok tillige vare Forhandlere af deres egne Kaart, saaledes Camocio, Ferrando Bertelli, Paolo Furlani, Zalterio og Zenci, og i denne By virkede fortrinsvis den navnkundige Kosmograf, Mercators og Ortelius's Forgænger, *Jacopo Castaldi* (han skriver sig ogsaa f. Ex. Giacomo di Gastaldo) fra Piemont, der har udgivet Kaart over mange forskellige Dele af Verden*). Paa Grund af Castaldis omfattende Virksomhed maa man nærmest tænke paa, at det omtalte Kaart skyldes ham, og herpaa pege ogsaa tidligere Henvisninger i Literaturen. Allerede v. Eggers siger nemlig: „Om Kortet fra 1562 er det, som Gastraldi efter Francisci Monachi descript. terr. septentr. samme Aar og Sted har udgivet, kan jeg ikke sige“, og noget lignende findes hos *E. J. Jessen*, der 30 Aar i Forvejen siger**), at „Gastraldi 1562 har udgivet et stort Kaart paa 2 Ark af de nordiske Lande“; des værre har det ikke været mig muligt at faa fat paa det omtalte Skrift af Franciscus Monachus. At Kaartet, som Forf. siger (S. 206), findes i British Museums Bibliotek, er fuldstændig rigtigt; men jeg kan efter god-

hedsfuld Meddelelse af Bibliotekar *Douglas* tilføje, at Kaartet dér er noget forskjelligt fra vort, da man paa Londonner-Exemplaret finder, at det er stukket af Ferrando Bertelli, og dette fattes paa vort; Exemplaret i London er ogsaa fra 1562*). I det kgl. Bibliotek i Stockholm findes fremdeles et Exemplar, som Bibliotekar, Dr. *Dahlgren* venskabelig har ladet fotolitografere; det er ligeledes fra 1562, og derpaa staar, at det forhandles af („apud“) Johannes Franciscus Camocio, altsaa et nyt Aftryk i samme Aar. Ved at gennemgaa et Bind med en højst sjælden Samling af italienske Kaart, som vort Universitetsbibliotek ogsaa ejer, og som er *uden Titelblad*, er det bleven mig klart, at det omtalte Kaart er udtaget af denne Kaartsamling eller af dette „Atlas“, som man nu, følgende Mercators Exempel, vilde kalde en saadan Samling; Kaartene deri have imidlertid rimeligvis fra først af ikke hørt sammen, men ere ved en eller anden Ejer blevene indbundne i ét; de omfatte de mest forskellige Lande, men uheldigvis ere flere af Bladene forsvundne deraf. De ere alle stukne i Kobber i Venezia eller Rom omtr. ved Aaret 1562 eller saa, og de skrive sig fra forskellige Forfattere, hvoriblandt særlig Castaldi er repræsenteret med flere; i Størrelse og Udførelse stemme de fuldstændig overens med det omtalte Kaart. Efter hvad der er mig kjendt om gamle Kaart, kan man ikke med Sikkerhed henføre det omtalte Blad til nogen (*Lelewel* nævner vel Tome II, S. 213, at „Nicolo Geno 1561 og 1562 hos Valgrisi i Venezia“ har udgivet et Kaart over Skandinavien; men det har han lært af *Ortelius*, og Kaartet, han omtaler, er, hvad han ikke synes at have set (Tome II, S. 184), *Zenikaartet*); under disse Omstændigheder er det vel derfor ikke for dristigt, naar man *foreløbig*, indtil nye eller bedre Oplysninger fremkomme, kalder Bladet fra 1562 i Biblioteket Castaldis. Dette staar altsaa i Modsætning til Forf., der (S. 206) siger, at „Kaarttegneren vistnok snarest har været en Hollænder“, fordi „Kaarttegningen netop paa den Tid tog sit store Opsving i Nederlandene“; som paavist, tegnede Italienerne just den Gang Kaart paa Kaart.

At der er stor Lighed imellem Zeno d. ys. og Castaldis Kaart over de skandinaviske Egne, er sikkert nok, og det gjælder altsaa om at finde deres fælles Kilde; hverken Forf. eller nogen anden giver Oplysninger, der betyde noget,

Han har skrevet en vidtløftig og til Dels højst forvirret Bog („Versuch einer umständlichen Historie der Land-Charten“ Ulm. 1724), hvori han ogsaa opregner de Kaart over Tyskland, han ejer. Mulig er Sælgeren hans Søn Ernst Christian, der døde 1801 som Sekretær ved det tyske Kancelli.

*) Efter den af *Ortelius* givne „Catalogus“ har Castaldi udgivet 10 forskellige Kaart, og *Lelewel* har i sin Liste*) øget Tallet til 12; men Tallet maa efter den i vort Universitetsbibliotek værende italienske Kaartsamling, der bliver omtalt om et Øjeblik, sættes til 17 (Apuglien, Indien, Lilleasien, Vestasien og Rusland maa føjes til) og efter *Manno* og *Promis***) endog til 22, foruden adskillige Kaart i Pedrezanos Ptolemæusudgave fra 1548 af Matiolus med Tillæg af Seb. Münster.

**) Det Kongerige Norge. 1763. Tome I. S. 21.

*) l. c. T. II. S. 216.

**) Notizie di Jacopo Gastaldi (Atti della R. Accademia delle Scienze Adunanza. Vol. XVI. Torino. 1851.)

*) I British Museum er der tillige et Kaart over Danmark, den skandinaviske Halvø og Island, som er udført i Rom 1572 „ex typis Antonij Lafrerij“. I Nationalbiblioteket i Paris synes der efter godhedsfuld Meddelelse af Dr. *Delavaud* ikke at være noget Blad, som kan henføres til disse Kaart.

om dette sidste Punkt. Saaledes siger v. Eggers, at Stedernes Navne paa det omtalte venezianske Kaart „strax røbe deres hollandske Oprindelse“, hvad der til Dels kan siges at være Tilfældet, og Forf. følger ham ved at bruge et aldeles lignende Udtryk (S. 206), nemlig, at Epigrafien har en „meget hollandsk Tone“. Det er Umagen værd for os at tænke lidt over de skandinaviske Egne paa disse Kaart; thi baade paa Zeno d. ys. og paa Castaldis Kaart træffe vi nogle af de første *ordentlige Danmarkskaart*, som findes, og de vedrøre altsaa et for os her i Landet ikke uvigtigt Spørgsmaal. Nu vide imidlertid alle, der have givet sig af med vort Lands Kartografi, at den ældste virkelige Kaarttegner hos os var *Marcus Jordan*. Des værre kjender man grumme lidt til ham og hans Arbejder, og der vil vel ikke let findes noget videre derom, end det, der staar hos *I. F. Noodt**). Jordan fødtes i Crempo i Holsten (Aaret kjendes ikke), 1550 blev han Prof. i Matematik ved Københavns Universitet, 1568 blev han Borgmester i sin Fødeby og 1595 døde han dér. Efter Jordans egne Ord har Kristian den tredje opfordret ham til at lave et Kaart over Danmark, og han har da rejst „over et halvt Aar omkring i Riget“ for at udføre dette Hverv. Efter *Ortelius* har han 1552 offentliggjort et Kaart over Danmark, udgivet i København, og 1559 et Kaart over Holsten og Slesvig, udgivet i Hamburg og 1570 kopieret hos *Ortelius*; endelig har han, efter hans egne Ord, 1555 udført et særligt Kaart over Jylland, der 1585 er indtegnet paa det fra *Braun****) almindelig kjendte Kaart over hele Danmark af *Jordan* og 1595 som særligt Blad er offentliggjort af *Ortelius*. Af de to første Kaart har jeg ikke set noget Exemplar; men de vare allerede i Førstningen af forrige Hundreaar saa sjældne, at *I. G. Gregorii* siger***): „Sie werden so angenehm wie die alten Groschen“. Forhaabentlig kan man en Gang i Udlandet faa fat paa de originale Blade af disse Kaart, der, saa vidt vides, ikke findes nogen Steds i Danmark. Et Danmarkskaart omtr. fra disse Aar findes hos *Ortelius* 1570, og der staar paa dette, at det er tegnet af *Cornelius Antonisen* (*Cornelius Antoniadis*), altsaa ikke af *Jordan*; men det er vel sagtens grundet paa hans *Undersøgelser*. Dette Kaart har særlig Betydning ved nærværende Lejlighed; thi det viser sig af-

gjort, at vi her have et Kaart over Danmark, der stemmer baade med Zeno d. ys. og med Castaldis. Som Helhed set, have de alle tre den samme Kystform af den jyske Halvø, og de vise os tillige tilsvarende Former af *Læsø*, *Anholt*, *Sams*, *Vejrø*, *Fyen*, *Langeland*, *Sjælland* o. s. v.; langs Halvøens Vestkyst gjenfinde vi ogsaa paa dem alle de samme Øer med næsten de samme mærkelige og radbrækkede Navne, saaledes *Munit*, *Manit* eller *Mumit* (?), *Uthoe* (Ho ved *Blaavandshuk*?), *Fanu* (*Fanø*), *Manu* (*Manø*), *Rum* (*Rømø*), *Salt* (*Sild*), *Amere* eller *Ameren* (*Amrom*), *Fuy* eller *Fux* (*Før*). Oprindelsen til disse mærkelige Former af Navnene kan ikke oplyses for Tiden; men det maa dog nævnes, at Endelsen „u“ i *Fanu* og *Manu* tyder paa, at den hidrører fra Italienerne; have vi her fra først en italiensk *Portolan*? — Hvorefter *Castaldi* eller *Cornelius Antonisen* have tegnet deres Kaart, maa i det mindste staa hen saa længe, indtil man ser et Exemplar af *Jordans* Kaart fra 1552; men det er rimeligt nok, at vor Landsmands Arbejde er Kilden, da man jo ikke kjender nogen anden, som paa hin Tid har foretaget *Undersøgelser* til et Kaart over vort Land. Ved det foregaaende faar man altsaa en Stadfæstelse paa *den noksom kjendte*, at Danmark med den sydlige Del af den skandinaviske Halvø paa *Zenikaartet* er sat til langt fremme i Tiden, og det er tillige tydeligt, at dette er *sket i Zeno d. ys. Tid**)).

Der er end videre en hel Mængde andre Sager, som skyldes denne Tid, nemlig dem, der høre til, hvad man i det teknisk-kartografiske Sprog kalder „*Signaturer*“ f. Ex. af *Bjerge*, *Floder* o. s. v. Som det lader til, har man ikke før lagt Mærke til disse Sagers nye Oprindelse; ogsaa Forf. har ikke Syn derfor, hvad man kan se deraf, at han siger (S. 142), at *Floderne* „aldeles mangle paa de øvrige Øer og Lande“ end *Engronelant*. Efter hvad man let ser, har *Zenikaartet* dog de samme *Signaturer* paa *Estotiland* som paa *Engronelant*, og allerede *Bredsdorff* (S. 607) har henvist til, at disse „*Bjerge og Flo-*

*) Sammlung unterschiedenen seltenen zur Erläuterung der Schleswig-Holsteinischen Historie gehörigen Schriften. 1stes Stück, 1753. S. 77. Se tillige *H. Fr. Rordam*: *Københavns Universitets Historie*. I. 1868—69. S. 200, 223, 226, 637, og IV. 1868—74. Nr. 93.

**) Theatrum urbium. Tome IV.

***) Curieuse Gedanken von den vornehmsten und accuratesten alt- und neuen Landcharten. 1713. S. 524.

*) At Nordenden af *Skotland* hidrører fra samme Tid, kan jeg ikke oplyse videre om; men det er rimeligt nok (jævnf. ogsaa v. *Eggers* S. 74, *Bredsdorff* S. 622 og *Lelcwell* T. III d. IV, om *Zenierne*, S. 86). Ved denne Lejlighed kan det ikke lades uomtalt, hvorledes Forf. (S. 121) tyder Textens „*Scotia*“ og Kaartets „*Scocia*“, der hidtil af alle har været regnet som *Skotland*. I Texten staar der: „*Fyrstendømmet Sorant*, liggende i Retningen henimod *Scotia*“ (*posta dalla banda uerso Scotia*), og Forf. vil nu have, at „*Scotia*“ skal være et italiseret Navn for „*Gocia*“ eller „*Goestia*“, d. v. s. „*Goes*“ eller „*Geest*“, altsaa i *Nordfriesland*; men, som man ser, fortæller Texten

der“ findes paa de Lande, „om hvilke Antonio Zeno har givet Underretning.“ Af en vis Interesse for os her i Landet er det, at ogsaa Kullen i Skåne er betegnet ved en Bjergsignatur. Jeg har tænkt en Del over, hvorledes Forf. er kommen til at begaa denne paafaldende Fejl over for Signaturerne, og den eneste Forklaring, jeg har kunnet finde, er den, at han paa det Fototypi af Zenikaartet, som ledsager hans Afhandling, ikke har medtaget hele dette Kaart, og at netop de andre Egne, hvorpaa saadanne Signaturer findes, fattes paa hans Kopi. Hvad der ellers kan være Grunden til, at disse Signaturer kun findes paa de nævnte Dele af Zenikaartet, er vel vanskeligt, om ikke umuligt at oplyse saa længe efter, at de ere satte ind derpaa; men efter det her meddelte er det selvfølgelig ikke rigtigt, naar Forf. paa Grund af Anbringelsen af Floder og Højdepartier paa „Engrouelant“ slutter (S. 142), at „Kaartlæggeren var nøjere bekendt“ med dette Land „i det Hele og ikke blot med dets Begrænsninger, men ogsaa med dets Indre.“ Denne efter Forfs. Mening „ret vigtige Bemærkning“ maa saaledes bortfalde som uboldbar.

Ved de omtalte Signaturer maa først nævnes det, som er det mest paafaldende for den ikke kartografisk-dannede Betragter og som for ham ser ud, som om det kunde være *Sandhøje*, *Klitter* eller „*Düner*“. Forf. har ogsaa (S. 173) regnet dem som saadanne (i Ejderstedt), og da han tillige frembæver, at paa flere af „*Joh. Mejers*“ Kaart over frisiske Egne ere disse Klitpartier fremstillede paa selvsamme Maade, lægger han aabenbart en vis Vægt paa Ligheden imellem denne Signatur og Klitpartierne; men dette sidste er helt ufortjent. Af Kartografiens Historie vide vi nemlig, at en saadan Signatur i lange Tider brugtes for at betegne Terrænet, ikke alene Høje, men ogsaa store Bjerge som f. Ex. Alperne eller Kjølen. Paa flere af de ældste Kaart f. Ex. i de ptolemæiske At-

lasser afsattes Bjergene, naar saadanne findes, ved en Signatur, der ligner, om man saa maa sige, Rødder, som grene sig omkring, eller Stykker af en Sav; men man var ikke tilfredsstillet dermed, og man søgte derfor at gengive Bjergene ved en Slags Landskabsbilleder, de saakaldte „Muldvarpeskud“. Denne Signatur er en hel Del yngre end Zenirejserne; paa *Fra Mauro's* Kaart fra 1457 i Dogepaladset findes Muldvarpeskuddene, paa Kaartene i Ptolemæerudgaven fra 1478 og 1490 (Roma), der efter *Brunet**) ere de skønneste, som findes i nogen Udgave af den store Alexandriner, ere de smukt udførte i Kobber, og paa *Martin Behaims* Globus fra 1492 i Nürnberg ere de blandede med Tælte, der skulle forestille Kongesæder**). Blandt de i kunstnerisk Henseende mest vellykkede Fremstillinger af denne Slags Signaturer kan man fra ældre Tid ogsaa nævne *Philip Apian's*, der findes paa hans navnkundige Kaart over Baiern***), og fra senere Tid *Sansons* og *Homann's* paa flere af deres mangfoldige Kaart †). Paa mange Kaart staa Muldvarpeskuddene saa tæt, at en Bjergkjæde ligner Larven af et Insekt; endnu i Atlas antiquus Danvillianus fra 1801 (Norimbergae) findes de, og selv 1812 brugte *Malte Brun* dem i sit Atlas ††). Disse Muldvarpeskud paa Zenikaartet skrive sig i deres nuværende Form ikke fra Zenirejsernes Tid, men ere satte til langt senere, idet de i Udførelse fuldstændig stemme overens med tilsvarende Signaturer paa Kaart fra Aaret 1550 eller saa. Deres bedrageriske Lighed med „Klitter“ betyder heller ikke det mindste. At der ved Aaret 1550 i Venezia er indtegnet en hel Del Bjerge paa et Grønlands-

*) Manuel du librairie. Tome IV. 1863. S. 952. Se ogsaa: *Justin Winsor*. A bibliography of Ptolemy's geography. Cambridge Mass. 1884. S. 4.

**) *W. Wolkenhauer* (Die kartographische Darstellung der senkrechten Gliederung der Erdoberfläche. Deutsche Rundschau für Geographie u. Statistik. 3ter Jahrgang. 1880. S. 1) og *S. Günther* (Lehrbuch der Geophysik. 1ster Bd. 1884. S. 286) regne, at de ældste Muldvarpeskud skrive sig omtr. fra Aaret 1500; men det er ikke rigtigt.

***) *Bairische Land-Tafeln*. München. 1566. Foruden en Udgave fra Ingolstadt 1568 og en fra München 1651, har man 1881 trykt en ny Udgave i München; Originalpladerne til Kaartene gjenntages i det bayerske Armé-Konservatorium i München.

†) Enkelte skønne Blade af *Sanson* (*Mortier*) og *Homann* træffes man i *Frederik den 5tes Atlas*, der findes i det store kgl. Bibliotek og omfatter 50 Bind. Atlasset indeholder langt fra det, man kunde vente sig af et saa vældigt Værk, og af gamle trykte Sjældenheder næsten intet; men det er desuagtet højst værdifuldt.

††) *Précis de la géographie universelle*. Atlas. Seconde édition. 1812.

os et Par Sider efter om Noruegia, Danimarcha, Fiandra, Bretagna, Inghilterra og — *Scotia*. Textens Forfatter eller Affatter kjender altsaa meget godt Beliggenheden af Skotland, og Kaartet viser os det samme; Forfs. „berettigede Gisning“ er derfor sikkerlig ikke holdbar. — Han vil ogsaa (S. 121), at Zenitextens „Konge af Norge“ (re di noruegia) ikke skal være den virkelige Konge af Norge, Margretes Søn, men derimod en Statholder over „Norgēs-Harde“ eller „Norgoes-Harde“, d. v. s. den nordlige Halvpart af Geestlandet. Paa Grund af de mange, i det foregaaende omtalte „Formodninger“ o. s. fr. synes det unødvendigt at dvæle videre ved Forfs. her nævnte Sætninger, der, som han siger, (S. 122), „maaskee kunne gjøre Fordring paa at være . . . i det mindste *Sandsynligheder*“.

kaart, kan man ellers ikke undres over; thi man vidste den Gang godt i Italien, at der er mange Bjerge i dette Land. Som vi senere ville se, taler *Cantino* 1502 paa sit Kaart om, at Grønland har „stærkt sammenhængende Bjerge“, og efter *Ivar Baardson* f. Ex. har Erik Valkendorf vidst og rimeligvis fortalt om Fjældene deroppe. Det vil for Resten være let af Kartografiens Historie at finde Exempler nok, som vise, hvor lidet man har haft at støtte sig til for at indtegne Bjerge ligesom ogsaa Floder i et Land; men her skal kun nævnes et Par. I Udgaverne fra 1561 og 1562 af Ptolemæus findes en hel Række Kaart over Afrika., og paa dem alle er der indtegnet en Mængde Bjerge og Floder; særlig kan man lægge Mærke til Kaartene over Vestafrika og over Sydafrika, hvilke Egne naturligvis i Midten af det 16de Hundrebaar vare saa godt som ukjendte. Underligt, at Forf. ikke har set efter paa disse Blade; thi de staa i de samme Ptolemæerudgaver, hvor vi have den anden Originaludgave af Zenikaartet. Ogsaa langt senere, f. Ex. paa *Homanns* navnkundige Atlas fra det forrige Hundrebaar*) ser man en hel Del Bjerge indtegnede i Sahara, og paa det samme Blad er Nigieren afsat som en Flod, der løber fra Vest til Øst gennem Sahara og falder ud i en stor Sø, naturligvis Tsadsøen; heller ikke i dette Tilfælde skal man altsaa kunne regne Kaartlæggeren for „nøjere bekjendt“ med et Land, fordi han derpaa har afsat „Floder og Højdepazier“.

Ogsaa *Floderne* paa Zenikaartet skrive sig fra en senere Tid. At der ved dem for det første skal betegnes „Floder“, kjende vi alle; ved den nordvestligste af dem paa Engronelant staaer nemlig det italienske Ord „fiumen“, Flod, og ved flere af de øvrige staaer „f“, der selvfølgelig betyder det samme. Sammenligner man nu denne hele Signatur paa Zenikaartet med Castaldi's Kaart, finder man stor Lighed; særlig kan man fremhæve f. Ex. Betegnelsen af Themsens, („Tamesis f.“). Det er dog tillige rimeligt, at disse „Floder“ ogsaa kunne repræsentere „Fjorde“; thi paa Castaldi's Kaart træffe vi Limfjorden fuldstændig betegnet paa samme Maade, og ligeledes paa Cornelius Antonisens Danmarkskaart. Zenikaartet's „Floder“ kunne derfor meget godt repræsentere de Fjorde, som Forf. savner (S. 141) derpaa. *Finn Magnusen* og *Rafn* gjøre ogsaa opmærksom paa**), at „de omtalte Vande snarere synes at ligne Fjorde, i hvilke dog som oftest Floder ses at rinde“. At man træffer en hel Del af saadanne „Floder“, endogsaa med

Navn, paa et Grønlandskaart fra 1550, kan man forklare deraf, at Zeno d. y. har sat dem ind, dels efter det gamle Søkaart og dels efter hvad han fra sin Barn-dom kunde huske af Texten; „Floderne“ og deres Navne kunne paa denne Maade have kommet til at skifte meget baade i Plads og Form.

Et andet Vidnesbyrd for Signaturernes nye Oprindelse afgive *Bytegnene*, der forestille Bygninger, ligesom ogsaa *Skriften*. Dette viser sig tilstrækkelig ved en Sammenligning med andre Kaart fra Zeno d. ys. Tid, saaledes f. Ex. ikke alene Castaldi's her nævnte Kaart, men ogsaa f. Ex. Kaartet hos Olaus Magnus, og fremfor alt *Kaartet hos Herberstein*, der er skaaret i Træ, altsaa ligesom Zenikaartet, og netop, som det ses af Paaskriften, *er tegnet af Castaldi*; det udkom 1550 i Venezia*). Dette sidste Kaart stemmer i Udførelse saa nøje overens med Zenikaartet i sin nærværende Form, at man ligefrem fristes til at sige, at det er den samme Mand, der har tegnet begge disse Kaart — skulde det virkelig være Tilfældet? — eller at de ere udførte i den samme „Kartografiske Anstalt“, som det vilde hedde i Nutidens Sprog. — Af det her meddelte kan man altsaa med *Sikkerhed* slutte, at paa „det gamle Søkaart“ saaledes som det skyldes de ældre Zeniere, har selv Engronelant ikke set saaledes ud som paa det nærværende Zenikaart, og det er vist i *Miskjendelsen heraf*, at Forf. er kommen til sin Ejderstedt-Hypotese; dersom han havde vidst f. Ex., at de omtalte „Klitter“ først i en senere Tid ere førte ind paa Zenikaartet, kunde man nemlig have ventet, at han havde meddelt det i sin Afhandling. — Zeno d. ys. Udtryk, at han har givet „en Kopi af det gamle Søkaart“, maa altsaa ikke forstaaes saaledes, som vi i vore Dage vilde kalde at kopiere; han har lagt det gamle Søkaart til Grund, sat hele Lande til, i det mindste i en ny Form, indført nye Signaturer samt foretaget mange andre Rettelser og Forbedringer (forbedret, „riformata“ staaer der hos *Ruscelli* om Kaartet) derved, og saa udført eller ladet udføre, hvad han kalder „det af mig forfærdigede Kaart.“ Det vilde glæde mig, hvis man samstemmer i, at der i det foregaaende er givet *en og anden ny Oplysning* herom**).

*) *Comentari della Moscovia per Herberstein*. Venezia. 1550.

**) Forf. fremsætter ikke mindre end tre Gange (S. 62, 63, 66), den Mening, at det ikke er Nicolo Zeno d. y., men et tidligere Medlem af Familien („et Par Generationer forud“), som „har været den ordnende“ og „har stræbt at bringe en Sammenhæng i de ham aldeles fremmede Forhold, som Papirbrudstykkerne og Kaartbladets Elementer behandlede“ — altsaa *Affatteren* af det hele; men da han har givet os sine Grunde derfor, kommer han kun til det Udslag (S. 186), at dette er ham „*det ene sand-*

*) *Grosser Atlas ueber die gantze Welt*. Nürnberg. 1737.

**) *Blandede Optegnelser*. Grønl. hist. Mindesm. 3dje Bd. S. 501.

Men naar der nu er ændret eller tilføjet saa meget i Zeno d. ys. Tid, maa man fornuftigvis spørge: „Hvad stod der da paa dette over 150 Aar gamle „mør““)

synlige“, at „det synes“ ham samt „en ikke ringe Sand-synlighed“, altsaa ikke noget sikkert eller bestemt. Det er ellers mærkeligt, at Forf. kan have en saadan Mening. Moletius, der var samtidig med Zeno d. y., siger nemlig i den latinske Udgave af Ptolemæus fra 1562, at Rejseberetningen er overgivet til Trykken af denne Zeno („qui lingua Italica typis dati sunt a Clariss. Nicolao Geno“; se Texten til Zenikaartet), og at denne Zeno var en meget kyndig Geograf („geographus peritissimus“; se Fortalen). At ogsaa en stor Del paa Kaartet skriver sig fra hans Tid, er tydeligt nok efter det foregaaende, og den af Forf. fremsatte Hypotese om Affatteren er saaledes ikke holdbar.

*) Af Frygt for at Forf. med sin Avtoritet mulig kunde finde Efterlignere, være det tilladt at gjøre opmærksom paa en lille Fejl i *det danske Sprog* hos ham, tilmed da her er Tale om et Ord, som har gjort de danske Oversættere af Zenitexten lidt Ulejlighed. I denne Text staar om Kaartet, at det er „marcia“, og v. Eggers har, i det han vedføjer det italienske Ord, gjengivet*) dette ved „macereret“, medens Bredsdorff har oversat det**) ved „raadent“; Forf. kalder Kaartet „mørsk“. Det sidstnævnte Ord bør dog ikke bruges i denne Forbindelse; thi det betegner, som man godt kjender fra Jylland, „noget suur, halvsuur, syrlig“ (jvfr. Videnskab. Selskabs Ordb.) f. Ex. om Æbler, eller „blød, mør, især af Modenhed“ (Molbechs Dialekt-Lexikon), atter om Æbler; Ordet „mør“ betegner derimod „den Egenskab ved faste Legemer, at deres Dele mangle Sammenholdighed og letteligen skilles ad, saasom ved Raadenhed“ (Videnskab. Selskabs Ordb.), f. Ex. Trøj, Træ, Papir, Kjød o. s. v. Man kunde maaske tro, at Ordet „mørsk“ er en Trykfejl hos Forf., men det er ikke Tilfældet; thi han bruger det 4—5 Gange i den omtalte Forbindelse. Paa jysk hedder det ellers „møsk“ og ikke „mørsk“.

Det er isøvrigt Skade, at hans Afhandling skæmmes af mangfoldige Trykfejl, saaledes, hvad der især ikke tager sig godt ud, med Hensyn til Tal og Navne. Forf. skriver f. Ex. et Sted, at Doniskaartet er fra 1492 (han mener 1482), at Bredsdorffs Afhandling „om det ældste bekjendte Kort over Grønland“ er fra 1846 (1836 skal det være), og at Udgaverne af Bordone ere fra 1534 og 1547, fra 1525 og 1547 og fra 1537 og 1547 (Lelewell, hvem han tydelig nok skylder flere Oplysninger om Bordone, har Tome II, S. 114 det rette). Han skriver fremdeles Reusch og Ruysch, Lelewell og Lelewell, Hackluyt og Hakluyt, Joh. Mejer, Meier og Meyer, ja! med Hensyn til Navnet Ptolemæus er han aabenbart ikke paa det rene. Han kalder ham nemlig en Række Gange Ptolomæus og kun en eneste Gang (S. 185) Ptolemæus; men dér kunde han, ved et underligt Træf for Resten, godt have brugt Formen Ptolemæus, da den paa dette Sted omtalte Udgave ved Pedre-

Kaart, om hvilket Zeno d. y. erklærer, at han har kopieret det? Efter al Rimelighed har det indeholdt flere forskjellige Landstrækninger saa som Estotiland, Island o. s. v.; men hvilke af dem det har været, kan man vel umuligt sige. At disse Landstrækninger have haft samme Konfiguration som paa den Form af Kaartet, vi kjende, er ogsaa yderlig tvivlsomt. Hvad der derimod med Sikkerhed kan siges at have staaet paa dette gamle Kaart („Engroueland; dette Land ses nøjagtig aftegnet paa Søkaartet“ staar der udtrykkelig i Texten hos Zeno) er Grønland, og det ikke alene Konturen — selv om Zeno d. y. ogsaa har lavet en hel Del om paa denne — men ogsaa adskillige Stednavne. Vi ville søge at oplyse dette ved at gennemgaa en hel Række Kaart fra ældre Tid, og vi haabe derved tillige at gjøre det klart, at Zeniernes gamle Kaart i flere Hundredaar har afgivet den Grundvold, hvorpaa alle de andre Kaart over Grønland have været byggede. Er dette sidste Tilfældet, kan man ikke nægte, at Zenispørgsmaalet er af stor Vigtighed i Kartografiens Historie.

Naar man, for at faa Sagen om Grønland frem i sin Renhed, tildækker de sydlige Dele af Zenikaartet, hvad kommer der saa ud? En Landstrækning med en i Forhold til Tiden forbausende god Kontur af Grønland. Midt paa denne Landstrækning staar Navnet „Engroneland“, og paa et Sted nordøst derfor, som ogsaa skal regnes med dertil, „Crolandia“, d. v. s. „Grolandia“ (jævnf. f. Ex. Kaartets „colfo“ for „golfo“ paa Frisland); paa Kaartet i Ptolemæus fra 1561 og fra 1562 staar længere imod Øst Navnet „Groneland“. Zahrtmann siger om dette Land*), at han, da dets „Form med saa megen Bestemthed svarer til Grønlands“, ikke fatter, hvorledes v. Eggers**) har kunnet tvivle derom og har troet, at det var Landet hinsides Baffinsbugten. — Hvad Zeno d. y. har ment dermed, ser man afgjort af Texten til Kaartene i Moletii Udgave af Ptolemæus fra 1562. Til det Kaart, der findes lige foran Zenikaartet og som fremstiller „Dania, Scholandia, Noruegia, Sueuia et Filandia“, hører

zano er paa italiensk og paa Titelbladet har den italiiserede Form „Ptolomeo“.

Som man véd, har Forf. ved forskellige Lejligheder med Styrke bebrejdet andre Forfattere lignende Smaafejl som de her omtalte, og han har naturligvis fuldstændig Ret i saadanne Anker over for videnskabelige Arbejder; man maa derfor ogsaa undres over, at just han gjør sig skyldig deri. Under disse Omstændigheder vil det forhaabentlig heller ikke optages ilde, at der paa dette Sted er ofret nogle Linjer paa den her omhandlede Sag.

*) l. c. S. 6.

**) l. c. S. 79.

*) l. c. S. 71.

**) l. c. S. 561.

nemlig en Text, der giver forskellige, til Dels korrekte Oplysninger om de nævnte Lande: „Land“ betyder „terra“ „apud nos“, „Scholandia“ betyder „amoena terra“, „Gothia“ er „bonum“, „Gotlandia“ er „bona terra“, „Dania“ kaldes saaledes af „Danus rex“, „Islandia“ betyder „glacialis terra“ og „Gronlandia“ „virens terra“. Forf. til denne Text nævner af de svenske Byer „Stockholm“, „Malmogia“, „Calmar“, „Sudercopia“, „Liacopia“, og af danske Øer „Fione“, „Selandia“, „Lalanth“, „Faster“*).

Gaa vi en Mennekealder frem i Tiden fra 1390, og komme vi til 1427, have vi atter et Kaart over nordiske Egne, nemlig det, der findes i et Haandskrift af Jacobus Angelus's latinske Oversættelse af Ptolemæus og som er udført af den Mand, der almindelig kaldes *Claudius Clavius* eller *Clavus*. Originalen dertil findes i Stadbibliotheket i Nancy, og en Afbildning deraf tilligemed ypperlige historiske Oplysninger derom er givet af *Blau***); siden har *G. Waitz****) til Dels gjentaget denne Afbildning og disse Oplysninger, og endelig har *Nordenskiöld* ladet udføre en fortrinlig farvetrykt Kopi af Kaartet og Texten dertil†). Paa dette Kaart, der udgjør Blad 11 af Evropa og om hvis Alder *ingen tvæler*, gjenfinde vi Grønlands østlige Del, skjønt mere ufuldkommet end paa Zenikaartet. Til Gjengjæld er den betegnet med Navnet „Gronlandia

*) Det interessante Navn „Scholandia“, der findes paa flere gamle Kaart, betegner efter Texten i denne Udgave alle de nævnte Lande, efter *Ruscellis* Udgave fra 1561 betegner det derimod „Selandia“, som i Indbyggernes Sprog kaldes „Schonland“. Øen Sjælland fremtræder ellers tidlig paa Kaartene; thi den findes allerede som en stor rund Ø afsat 1367 paa *Pizigani*kaartet med Indskriften „Sandia“ og 1375 paa *det katalaniske Atlas**) med Indskriften „Insula salanda“; paa *Andrea Biancos* Kaart fra 1436 i San Marcobibliotheket i Venezia gjenfindes de samme Former af denne og andre Øer ved vort Land, og ved Sjælland staar Indskriften „Lasant“, naturligvis en Fejlskrivning for „Salant“. Forf. har for kort siden i det kgl. nordiske Oldskriftselskab gjort opmærksom paa dette sidste; men han nævnte ikke Beviset, fra *det katalaniske Atlas* nemlig. Om disse Kaart henvises til mit Skrift „Jylland“.

***) *Memoire sur deux monuments géographiques. Mémoires de la société royale de Nancy* for 1835. Nancy. 1836. S. LIII og Supplement dertil S. 67.

****) *Des Claudius Clavius Beschreibung des Skandinavischen Nordens. Nordalbingische Studien*. Ister Bd. Kiel. 1844. S. 175.

†) *Claudii Clavi karta och beskrifning öfver Norden. Studier och forskningar o. s. v.* S. 61.

*) *Buchon & Tastu. Notice d'un Atlas en langue Catalane. Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du roi. Paris. Tome XIV. 1843.*

**) *Zurla l. c. S. 32.*

provincia“, og den forholdsvise Beliggenhed deraf saa vel som af Island og af Norges Vestkyst nærmer sig en hel Del til Virkeligheden. Ligesom paa alle andre gamle Kaart, der indtil Tyge Brahe ikke tage Hensyn til den astronomiske Lysbrydning (Refraktion), er Bredden opgivet noget for højt, og Grønlands sydligste Del er baade paa Kaartet og i den dertil hørende Text af *Claudius Clavius* sat til 63° 15', medens den i Virkeligheden er 59°; tre andre Fremspring paa Grønlands Østkyst have en Bredde af 65°, 68° og 71°, og det kan vist ogsaa regnes som temmelig rigtigt. At Længden er i høj Grad fejlagtig, kan man ikke undres over, naar man mindes, hvor vanskeligt det er at faa gode Bestemmelser heraf. I Texten af *Claudius Clavius* siges der end videre, at fra det nordøstligste Forbjerg paa Grønland „strækker sig et meget stort Land imod Øst lige til Rusland“, og at „de nordligste Dele deraf behøves af de vantro Careler, hvis Land strækker sig i Nærheden af Nordpolen henimod de østlige Serer“, og Kaartet viser os det samme. I Texten til Blad 8 af Evropa siges fremdeles, at dette Blad indeholder „Norge, Sverige, Rusland paa begge Sider og den nordiske Bugt, der skiller Germanien fra Norge og Sverige. Ligeledes en anden Bugt paa den anden Side imod Nord, der hvert Aar fryser til i en Tredjedel af Aaret. Og paa den anden Side hin Bugt er Gronlandia, som ligger henimod Øen Tyle (Island) mere imod Øst. Og saaledes indeholder det (Kaartet) hele hin nordlige Egn lige til det ukjendte Land.“ — Det omtalte Kaart og den omtalte Text vidne altsaa om, at man allerede 1427 kort efter *Zenirejserne*, selv i Syden har haft meget ordentlig Kundskab om Grønlands Beliggenhed, at man har ment, at dette Land øster paa staar i Forbindelse med den gamle Verden, noget lignende, som vi finde paa Zenikaartet. En Sammenstilling af Kaart og Text gjør det ogsaa uomtvisteligt, at Forf. har Uret, naar han (S. 157) kun regner Kaartets „Gronlandia“ som „en Dekoration“ eller „et Gardin“; Ejderstedt er det da heller ikke. Der er imidlertid intet ved *Claudii Clavii* Kaart eller Text, som tyder paa, at Forfatteren dertil har kjendt noget om *Zeniernes* Færd, og det er rimeligt, at han kun har udkastet sit Kaart efter, hvad han i Norden havde hørt fortælle om Grønland, og at altsaa dette Grønland fattedes det videnskabelige Grundlag, hvorefter det gamle Zenikaart var tegnet. Vor Landsmands Kaart over Grønland har, saa vidt man kan se, ikke afsat synderlige Spor i Eftertiden*).

*) Om den nævnte *Claudius Clavius* eller *Clavus*, den ældste kjendte danske Kaarttegner af vort Land, ved man uheldigvis saare lidt. Forf. sætter (S. 109) et

Helt anderledes er det derimod med et andet Kaart, der er et halvt Hundrebaar yngre, nemlig det, der skyldes Benediktinermunken *Nicolaus Donis* fra Reichenbach i Baiern; det er trykt i Ptolemæerudgaverne fra 1482 og 1486 og kom saaledes i manges Hænder. Forf. siger (S. 153) om dette Kaart, at „der ikke kan være Skygge af Tvivl om“, at den store Halvø fra den nordligste Del af Norge er „identisk med Zenikaartets“ og har „samme Fremstilling af Landenes Konfiguration til Grund“, og han indrømmer altsaa, at Doniskaartets „Engronelant“ ved det nordligste Norge er det samme som Zenikaartets. *Nordenskiöld* siger*) som Forklaring af, hvorledes „denne forvrængning af Europas læge“ er opkommet, at man i Norden uden at kjende Kompassets Afvigning (Misvisning) har brugt dette Redskab til at forbedre Kaart, som vare udførte alene efter Ledelse af Stjærnerne, og han paaviser dette meget sindrigt ved en skematisk Figur. At Donis ikke har ment Ejderstedt med det „Engronelant“, der hos ham findes fasthæftet til det nordligste Norge, bliver aldeles klart, naar man dermed sammenstiller Texten til to af hans Kaartblade, hvad Forf. har undladt at gjøre. I Udgaven fra 1486 nævner og bestemmer Donis Beliggenheden af en hel Del Egne paa Kaartbladet, hvorpaa „Engronelant“ er afsat**), og Rækken af disse Egne er følgende: Island, Engronelant, Pilappelant (d. v. s. Lappland), Gotcia orientalis, Engronelant i det nordvestre Norge (d. v. s. Spitzbergen og Egnene deromkring), Norbegia, Suetia o. s. v., og her er ingen Tale om eller Plads til et Ejderstedt, *men ypperligt til et Grønland*. I Texten og paa Kaartet over „Dacia“ (Danmark) viser det sig fremdeles, at Donis kjender Vendsyssel, Nyborg, Aarhus, Ribe, Als, Femern, Laaland, Falster, Hamburg, Lübeck, Danzig, Rostock, Stettin o. s. v., og det vilde derfor være ufatteligt, om han uden videre skulde have borttaget Ejderstedt fra sit

Spørgsmaalstegn ved, at han skulde være „Fynbo“, men med Urette; thi Claudii Clavii egen Text siger tydelig nok, at han er født i Salingi paa Odins Ø („Odhonins insula“) med „Medelphar“, „Niborg“, „Asnes“, „Odhenzhø“, „Bogens“, „Hinsholm“ o. s. v. Det er ogsaa mindre rigtigt af Forf. (S. 205) at tillægge *G. Waitz* Æren for de historiske Oplysninger; thi det er *Blau*, som de skyldes, hvad Forf. let kunde have set i det Exemplar af „Memoires de la société royale de Nancy“ for 1835, som findes paa vort store kgl. Bibliotek. At Kaartet ikke saa meget over Danmark som over Norge og Sverige viser et stort Fremskridt, følger af sig selv; om dette Kaart og dets Forfatter henvises for Resten til Skriftet „Jylland“.

*) l. c. 46.

**) Dette Kaart betegnes i Texten som Tabula moderna Prussie, Svecie, Norbegie, Gotcie et Russie.

„Dacia“ og have sat det op i højpolare Egne; havde han fundet paa noget saa sært, maatte han naturligvis have fortalt det. En lignende Sammenstilling som i Texten fra 1486 findes i Indledningen til Texten fra 1482, hvor det omtalte Land tillige kaldes „Gronelandia“. Doniskaartets „Engronelant“ fra 1482 og 1486 er altsaa *Grønland* og ikke Ejderstedt, og det er igjennem dette Kaart, at Offentligheden før 1558 har faaet nøjere Kundskab om Zeniernes Kaart over Grønland.

Doniskaartet er, som oven for nævnt, ligefrem kopieret i Ptolemæerudgaverne af *Essler* og *Übelin* fra 1513 og 1520, og den zeni-doniske Type af Grønland gjenfindes hos *Bernhardus Sylvanus* i Ptolemæerudgaven fra 1511 med Navnet „Engronelant“, i Isolariet af *Benedetto Bordone* fra 1534 og 1547 med Navnet „Engrouelant“, og paa *Riberos* Verdenskaart fra 1529 med Navnet „Engrolant“*). I Grunden samme Type, men dog en Del forskjellig derfra, i det Grønland danner en lang og smal Halvø, som strækker sig langs med Norge, gjenfinde vi i et haandtegnet Kaart af Tyskeren *Henricus Martellus* fra det 15de Hundrebaar i British Museum, og den kommer atter frem i Ptolemæerudgaverne fra 1513 og 1520 af *Essler* og *Übelin*, fra 1522 af *Laurentius Pivisius* ligesom fra 1525 af *Bilibaldus Pirckeymherus* samt fra 1535 og 1541 af *Mikael Villanovanus*; Grønland kaldes herpaa „Gronland“ el. lign. og det er ikke Ejderstedt.

Fra Aaret 1502 have vi et Kaart ved Italieneren *Alberto Cantino*, som han har ladet udføre i Lissabon for Hertugen af Ferrara og som for kort siden efter Originalen i Modena er bleven offentliggjort af *H. Harisse***), der har skrevet flere fortrinlige Arbejder vedrørende Amerikas Opdagelsehistorie, deriblandt om Cabot, Columbus o. s. v. Da dette Kaart er mærkeligt i flere Henseender, maa vi et Øjeblik dvæle derved. Middelhavslandene ere fortrinlig udførte og ligeledes det vestlige Evropa, England og Irland medregnede; Skotland, Danmark og den skandinaviske Halvø, den sidste med Paaskriften „Parte de assia“, ere langt fra saa gode, som man skulde vente efter det øvrige af Evropa, men til Gjengjæld træffe vi et ypperligt Kaart over en Del af Grønland, altsaa det Land, som netop er af Vigtighed ved denne Lejlighed. Dette Grønlandskaart viser os en hel Del af Landet liggende omtr. paa samme Bredde og Længde som i Virke-

*) Af dette Kaart har, som man véd, *I. G. Kohl* offentliggjort den vestlige Del („Die beiden ältesten Generalkarten von Amerika, 1860); Bibliotekar Dr. *Woehler* i Weimar har vist mig den Velvilje at lade den østlige Del af Kaartet, som ikke er bleven offentliggjort, fotografere.

**) Les Corte-Real. Paris. 1883.

ligheden; fremdeles er Kystens Form, set som Helhed, korrekt, og de mange Kystindskæringer ere antydede; langs Vestkysten er der afbildet en Del Skær, og langs Østkysten over for Island er der en Signatur, som betegner Ismasser. Paa denne Østkyst findes to portugisiske Flag indsatte og tillige en særegen Signatur, der aabenbart skal betegne de Bjerge, som omtales i den imellem Flagene indsatte Vimpel, og hvis Ord lyde saaledes i Oversættelse: „Dette Land, opdaget efter Ordre af den høje Herre, Don Manuel, Konge af Portugal, viser sig at være den fremspringende Del af Asien, og de, som opdagede det, stege ikke i Land, men de saa det, og de bemærkede ikke andet end stærkt sammenhængende Bjerge; af denne Grund tror man, i Følge Kosmografernes Mening, at det er det yderste Fremspring af Asien“. Paa Landet er endelig indsat Ordene: „APONTAD“ (assia), d. v. s. det yderste Fremspring af Asien, d. v. s. samme Opfattelse som *Zeni- og Doniskaartet*, altsaa ikke Ejderstedt. Kaster man et Blik paa denne Landstrækning, faar man det Indtryk, som om det var en Del af et Nutidens Væggekaart over Grønland, og det ser tilvisse underligt ud, naar man ikke samstemmer i, at Cantinos Kaart viser os et ikke ringe Kjendskab til Grønlands Konfiguration; det er jo ogsaa til Dels grundet paa Selvsyn, og fremfører os altsaa noget virkelig nyt om Landet. *Harisse* erklærer*), at han ikke véd, hvor i Italien Cantino hørte hjemme; men Billedet af Venezia, der er indsat ved Italien og som man med Lethed gjenkjender, synes mig at antyde, at han var Venezianer.

En særegen Type, der gaar igjen flere Steder, findes hos *Johannes Ruysch* i Ptolemæusudgaven fra 1508. Her se vi nemlig Grønland med Paaskriften „Gruenlant“ som en Halvø, der imod Vest er forbunden med en anden Halvø, hvorpaa der er et „Cabo de Portogesi“, altsaa Udslaget af Corte-Reals Opdagelser; mellem begge disse Halvøer er en „Sinus gruenlanteus“, og der findes endelig en stor Adskillelse imellem den gamle og den nye Verden. Denne Type gjenfindes med Navnet „Grønland“ paa *Caspar Vopells* (Medebachs) Globe fra 1543 i vort oldnordiske Museum**) og ligeledes paa den anonyme, pragtfulde *Globe i Nancy*, der er afbildet hos *Blau* og vistnok er af samme Kartograf; paa den sidstnævnte af disse Globes kaldes Landet „Grunlandia“, „Grunl“ og „Engeron“. Enhver maa indrømme, at det omtalte Land her er *Grønland* og ikke Ejderstedt. Til-

nærmelsesvis samme Type viser sig hos *Seb. Münster* i Ptolemæusudgaven fra 1540 og ligeledes i *Pedrezanos* Ptolemæusudgave fra 1548; paa disse er dog Landet, henholdsvis med Paaskriften „Gronlandt“ og „Gronlandia“, imod Øst forbundet med den skandinaviske Halvø; en Mærkelighed er det tillige, at „Tierra del laborador“ og „Tierra del bacalao“ kun ved en smal Tange ere forbundne med det øvrige Nordamerika, altsaa ligesom en Begyndelse til Tanken om en Nordvestpassage. En saadan fremtræder ogsaa paa et italiensk, anonymt Kaart fra 1566 (Venezia; i vort Universitetsbibliotek), hvor vi se et Land med Paaskriften „Grunlandia“, der er skilt fra Labrador ved en Havarm, som fører mod Vest. Og den gjenfindes atter paa et af den nyere Kartografis Hovedværker, *Gerh. Mercators* Verdenskaart fra 1569 „Novi orbis terræ descriptio ad usum navigantium“, paa hvilket Jorden er fremstillet i en ny Projektion, som, for at gjentage *D'Avezacs* smukke Ord ved Indvielsen af Mercatorstøtten i Rupelmonde*), „Alverdens Sømænd bruge til at følge deres Veje og hvis Nytte stadfæstes Dag for Dag og paa alle Verdenshave, til evig Ære for den snilrige Mand, som har udfundet den**). Ved Udarbejdelsen af dette Kaart har den store Flamlænder, som han selv siger, „fulgt de bedste Kaart“, der findes, og han har heller ikke undladt at bruge Zenikaartet; medens f. Ex. Storbritannien, Ireland, Hebriderne, Orknøerne, Shetlandsøerne og Færøerne ere forbavsende korrekt aflagte hos ham, har han ogsaa Zenikaartets problematiske „Frisland“, „Podalida“, „Neome“ o. s. v. og ligeledes dets Grønland med en hel Del af de zeniske Navne og med Paaskriften „Groenlandt“. Ogsaa han mener altsaa, at Zenikaartets „Engronelant“ er vort Grønland, og han bryder sig ikke om, at Landet paa det sidstnævnte Kaart, som kun udkom 11 Aar før hans og i en By, hvor der netop ved den Tid udgaves Kaart paa

*) Comptes rendus du congrès des sciences géographiques à Anvers 1871. Tome II. S. 311.

**) Forf. synes ikke at have nogen tydelig Forestilling om dette Værk og dets Betydning; thi han betegner det usædvanlig kølig kun med Udtrykket (S. 211), „et Verdenskaart (af Mercator) fra 1569.“ Han henviser ogsaa blot til *Dalys* lille Aftryk deraf, som staar i det amerikanske geografiske Selskabs Skrifter for 1879 (New York). Langt rimeligere havde det været at henvise til Afbildningerne i *Jomards* „Monuments“, hvoraf han kunde have set et Exemplar paa vort store kgl. Bibliotek, og som er udført i samme Maalestok som Originalen. Kaartet, af hvilket man, saa vidt vides, kun har det ene Exemplar i Nationalbiblioteket i Paris, imponerer ogsaa ved sin Størrelse; thi det er 6½ Alen langt, og man fatter godt, naar man ser det, at *Ortelius* kalder Forfatteren dertil „Koryfæen blandt Geograferne.“

*) I. c. S. 53.

**) Om denne Globe henvises til „Geogr. Tidskr.“, hvor den vil blive afbildet.

Kaart og hvor han altsaa nødvendigvis maatte have Forbindelser, har Stavelsen „En“ i Navnet; *Zeno d. ys. Samtid* har derfor ogsaa anset Landet for *Grønland*, ikke for Ejderstedt. Interessant er det tillige, at Mercator afsætter en Ø, der danner et andet *Grønland* („Groeland“) bag det første; det er rimeligvis Spitzbergen og Egnene deromkring, som gaa igjen. At fremdeles Mercators Tiltro til Zenikaartet deltes af hans *Eftertid*, ser man ikke alene deraf, at *Frobisher* 1576 havde Zenikaartet med paa sin Rejse*), men ogsaa af, at den store Kartografs Kaart gjenfindes hos *André Thevet* 1575 og hos *Ortelius* 1595, ja! for en Del endog hos *Barentz* 1598, 13 Aar efter at *Davis* havde besejlet det efter ham opkaldte Stræde og derved havde lagt Grunden til *den nyere Kartografi og Beskrivelse af Grønlands Vestkyst*. Kaartet hos *Barentz* viser os ikke *Grønlands* Konfiguration nær saa godt som Zenikaartet; paa Østkysten findes de zeniske Navne, hvorimod de meget rigtig ere udeladte paa Vestkysten, men saa finder man til Gjengjæld mod Syd det falske *Frobisherstræde*, som Zenikaartet ikke kjender til. Gammelt og nyt ere meget uheldig sammenblandede derpaa.

Vi have nu altsaa gennemgaaet en hel Del Kaart, der tilsammen strække sig over en meget lang Aarrække, og vi maa kun beklage, at vort Materiale ikke er fuldstændigere; der findes nemlig, som man véd, kun forholdsvis faa gamle Kaart hos os. Ved vor Mønstring have vi dog set, at der er Kaart paa Kaart, som trods alle Svingninger og Ufuldkommenheder godtgjøre, at man i mange Tider har henlagt det omtalte Land paa en Plads, der svarer til *det virkelige Grønlands*, og at det gennemgaaende har en Konfiguration, der stemmer med, og et Navn, der minder om *det virkelige Grønlands*; disse Svingninger og Ufuldkommenheder ere ingenlunde større, end vi gjenfinde ved Kaartene over mange andre Lande, om hvis Identitet ingen tvivler. Under Sysler med Kartografiens Historie forbavses man jo jævnlig over selv dygtige Kartografer og Geograferes Fejltagelser i Landenes Former, Navnenes Skrivemaade o. s. v. Paa denne Maade har man heller ikke nødig at ty til langvejsfra hentede Forklaringer om *Grønlands* Konfiguration eller at regne denne Del af Kaartet som Ejderstedt. Vil en Videnskabsmand *fremsætte noget helt nyt eller højst aparte*, bør han give *fuldgyldige Beviser derfor*; urigtig Oversættelse, fejlagtig Opfattelse, urigtig eller endog selvmodsigende Læsning af Navne o. s. v. ere ikke Beviser, Formodninger eller Sandsynligheder lige saa lidt — det maa enhver indrømme.

*) Hakluyt. Soc. Vol. II. Part II. S. 62 (se v. Eggert, l. c. S. 69.)

Dersom det nærværende *Zenikaarts* saa vel som *Doniskaartets* „Engronclant“ skulde være *Ejderstedt*, maatte tillige *Mercators* „Groelandt“ være det, og Forf. har da ogsaa denne Mening (S. 214); svigte hans Beviser for de to førstnævnte Kaarts Vedkommende, bortfalder Sætningen altsaa med Hensyn til det sidste og *en hel Mængde andre Kaart*, og netop derfor er der Grund for andre til at gennemgaa hans Opfattelse — det maa ligeledes enhver indrømme. Nu da Sagen om Ejderstedt-Hypotesen, skjønt i stærkt forkortet Form, gennem Amerikanist-Kongressens Comptes-rendu, ogsaa er kommen til mangen Udlændings Kundskab, er der særlig Opfordring til at optage Spørgsmaalet, og det maa nærmest ske her fra Landet, hvor man paa Grund af Sproget og Kjendskabet til *Grønland*, *Island* og *Ejderstedt* kan trænge ind i og veje mangfoldige af den vidtløftige Afhandlings Enkeltheder — det maa fremdeles enhver indrømme. Videnskabens højeste Maal er at finde Sandheden, og det er mit Haab, at man vil sige om nærværende Undersøgelse, at den stræber derefter, ligesom ogsaa, at der her er fulgt *den rette videnskabelige Metode*: Æmnet (Kaart og Texter) er samlet sammen, det er set aldeles objektivt samt med de Kundskaber og Evner, der staa til ens Raadighed, og først da er Slutningen draget, ikke omvendt. Det var vist at ønske, om alle fulgte samme Metode.

Spørgsmaalet, vi have tilbage, er nu, om *Zenikaartets* Kontur tillige med dets Navne er noget, der hidrører fra en Tid, som er senere end *Zenirejsernes*; *et Sted fra maa det jo være kommet*. Hertil maa der for det første svares, at man ikke har noget som helst Vidnesbyrd for, at kaartkyndige Folk ved Tidspunktet 1550 eller 1500 eller 1450 have foretaget Opdagelsesrejser til *Grønland* og have kaartlagt dette Land paa disse Rejser (kun *Cantinos* Kaart gjør en Undtagelse); man vilde sikkerlig i Literaturen finde optegnet, naar man havde faaet et *helt* Kaart over et saadant nyopdaget Land. Og for det andet maa der svares, at vi allerede længe før *Zenikaartets* Offentliggjørelse træffe en hel Del Kaart med en Kontur af *Grønland*, der stemmer med *Zeniernes*. Iblandt disse ældre Kaart maa man særlig lægge Mærke til *Doniskaartet* fra 1482 og 1486, fordi man maaske kunde tro, at dette var ældre end det oprindelige *Zenikaart*; men dette er ikke Tilfældet. Hvem skulde nemlig være Kilden dertil, naar det ikke var Brødrene *Zeni* med deres Kaart? Og hvorfor har *Zenikaartet* i sin nærværende Form en hel Del flere Navne end *Doniskaartet*? Selvfølgelig fordi Originalen, det oprindelige *Zenikaart*, har haft disse mange Navne, hvoraf *Donis* da har gjort sit Udvalg; thi at *Zeno d. y.* skulde have fundet paa en hel Del af disse

Navne og sat dem til, er der intet, som hentyder paa*). Og da nu tillige de Kaart, der hidrøre fra Zenirejserne, Donis o. s. v., ikke grunde sig paa ældre Kilder end fra det 14de Hundrebaar, den Tid, da man først fik noget saa nær rigtige Kaart over Middelhavet og Sortehavet, føres vi stadig tilbage til det oprindelige Zenikaart som det ældste. Under disse Omstændigheder er det ogsaa klart nok, at Zenikaartets Kontur tilligemed adskillige af dets Stednavne maa hidrøre fra et Tidspunkt, der nærmer sig til Zenirejsernes, og efter alt, hvad der foreligger om de to Brødre saa vel som om deres Ættings Hæderlighed og andre gode Egenskaber, er der ingen som helst Grund til at tvivle om, at det netop er disse Brødre, hvem vi skyldte, ikke alene det ældste kjendte, men ogsaa det ældste Kaart, som *noget Sinde er givet af Grønland*. — Tænkeligt er det naturligvis, at af de mange Søfarere, som uden Tvivl allerede i meget tidlig Tid have draget om paa de nordlige Have, en eller anden før Zenierne har tegnet et Grønlandskaart; men man har ingen Sinde fundet noget Spor dertil, og det bør altsaa af denne Grund for Tiden holdes ude af Betragtningen. Hvorledes det er gaaet til, at Zeno d. y. har fyldt det nordlige Atlanterhav med Fantasier, maa staa hen; men nøjere Undersøgelser af de gamle Kaart ville forhaabentlig kunne bringe lidt Klarhed i dette Punkt.

Naar man samler **hele det foregaaende** under ét, maa man vist indrømme, at ogsaa *den tredje og sidste af Forfs. Hovedsætninger* (S. 180) om „Engroulant“, — nemlig at Zenierne „ikke have været paa Grønland“, og at de „endnu mindre have omsejlet dette Continent paa begge Sider“ — har tabt „sit Fodfæste“. Lad nu ogsaa det zeniske Grønlandskaart have været raat udført og lad det ogsaa kun have gjengivet Landets Kontur i de allergroveste Træk, saa vil det dog altid være en stor Ære for de to Venezianere at have skaffet os det allerførste Kaart over et helt Kontinent, en Ære, lige saa stor som den, man yder Juan de la Cosa for hans Kaart og hvorom der aldrig er tvistet. Det var derfor baade smukt og korrekt, at „Municipiet i Venezia“ havde ladet præge en Medaille med Billederne af Nicolo og Antonio Zeno, der uddeltes til et Minde om den geografiske Kongres 1881 i Venezia, „Havets Herskerinde“, „Adriaterhavets Dronning.“

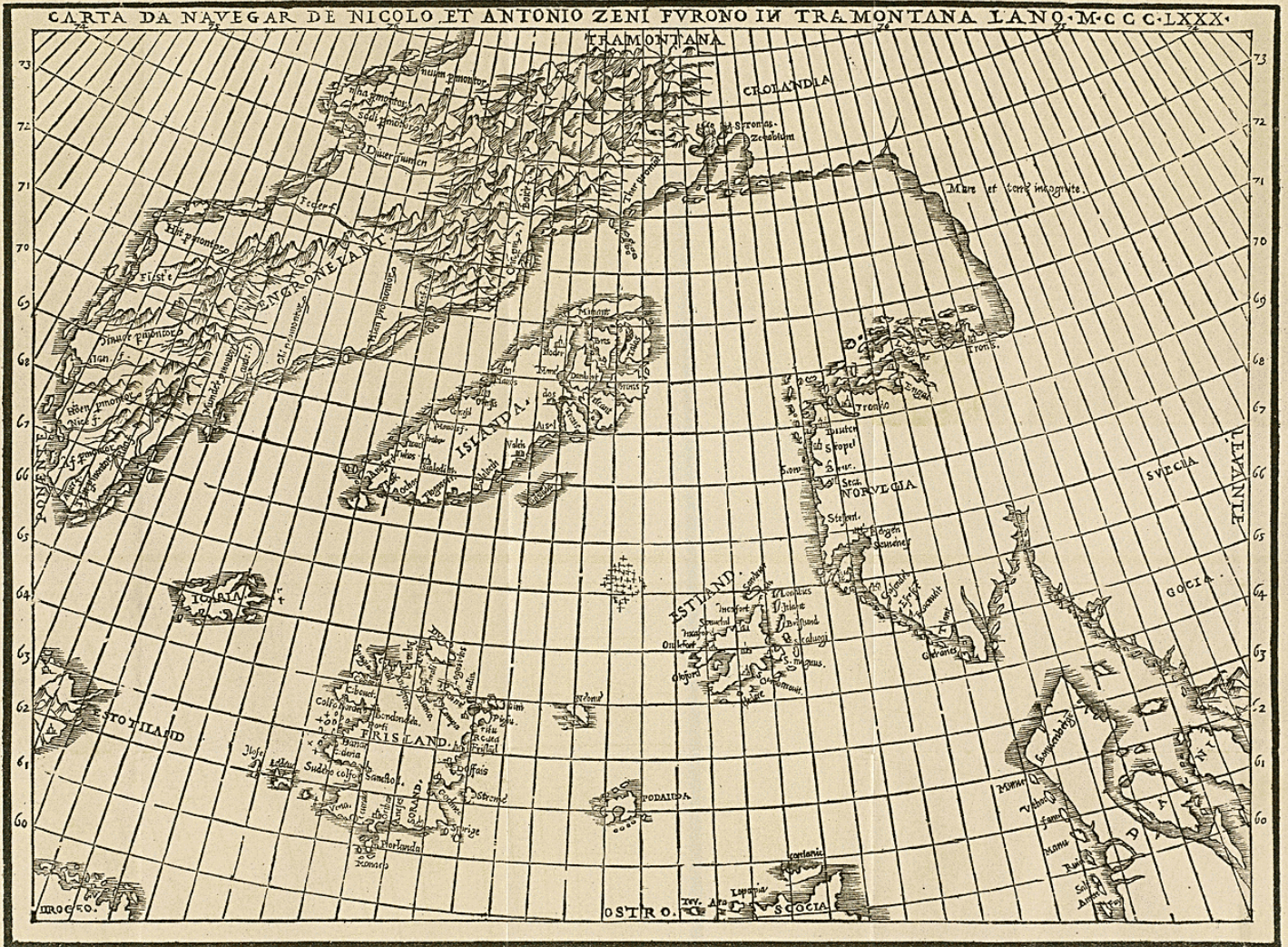
Hermed afsluttes denne Fremstilling. Som man har set, er den delt i to Afdelinger, hvoraf den første særlig gaar ud

*) At Navnet „Spichbod“, kun findes paa Doniskaartet og ikke paa Zenikaartet, kan forklares deraf, at Donis har truffet det paa det oprindelige Kaart, og at han da har medtaget det, imedens Zeno d. y. har udeladt det.

paa at godtgjøre, at Zenierne „Engroulant“ eller „Engroulant“ ikke er Ejderstedt, medens der i den anden særlig vises, at dette Land er vort Grønland. Det falder mig naturligvis ikke ind at tro, at jeg har været heldig paa alle Punkter; men jeg tør vel, uden at udsætte mig for Prof. *Jap. Steenstrups* mange skarpe Ord imod *Major* som f. Ex. (S. 201) „Selvtilfredshed og Selvforherligelse“ driste mig til at sige, at jeg har rokket stærkt ved mangen Pille i den ærede Forfs. Argumentation. Jeg har *alene holdt mig til det saglige* og har ikke brugt saa stærke Udtryk som han om anderledes tænkende; men det har *selvfølgelig* været nødvendigt at godtgjøre Opfattelsen. Det vilde gjøre mig ondt, om jeg hist eller her skulde have misforstaaet ham; men er dette sket, ligger min Undskyldning deri, at hans Afhandling, uheldig nok, er lidet overskuelig og vel mangen Gang lidt bredere end nødvendigt. Og det vilde glæde mig, hvis man vilde sige om min, som han siger om sin egen Undersøgelse (S. 178), nemlig, at den er foretagen „i al Ædruelighed“. Af flere Grunde vilde det have været mig kjært, hvis han havde kunnet klare det i Geografiens Historie saa vigtige Spørgsmaal om Zenierne; men den Vej, han har fulgt, har trods al hans Opfindsomhed og al hans skarpsindige Dokumenteren ført os langt, langt bort fra Maalet, og det maa kun beklages, at han har anvendt sine Evner og sin Tid paa et Omraade, der ligger hans sædvanlige Undersøgelser og Studier altfor fjærnt, hvorfor ogsaa hans ihærdige Arbejde gennemgaaende er „forfejlet“. Hverken Zenitextens „Engroulant“ eller Zenikaartets „Engroulant“ trods alle Ufuldkommenhederne og Uforstaaelighederne vedrøre Ejderstedt; men, saaledes som man har troet i mange Tider, *kun og alene vort Grønland*. — De hermed følgende Tavler, der høre til *Nordenskiølds* Afhandling om Zenirejserne og ere os overladte til Brug af Forlæggeren *F. & G. Beijer* i Stockholm, ville forhaabentlig bidrage deres til at oplyse dette.

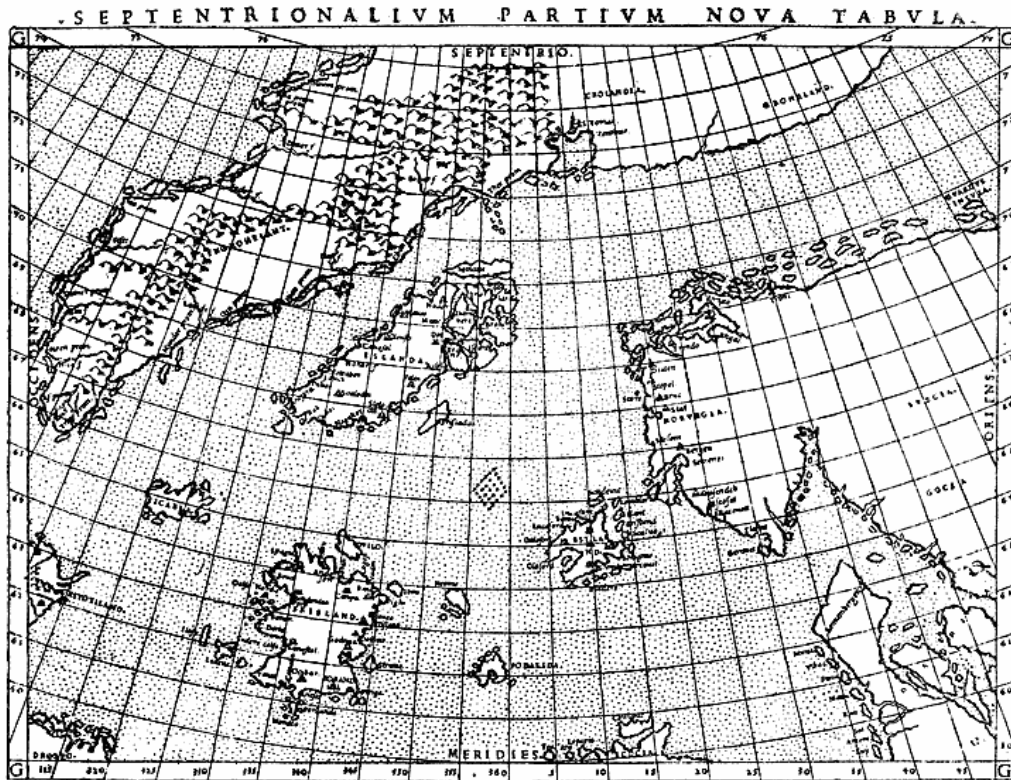
Tillæg I. Ved denne Lejlighed meddele vi et Par Ord om det interessante Spørgsmaal: *Columbus paa Island*. Som man véd efter hans egne Ord*) i et lille, højt sjældent Skrift „Tratado de los cinco zonas habitables“ (Afhandling om de fem beboede Zoner), har den store Mand i Februar 1477 været paa Island (Thyle), ved hvilket „Havet da ikke var dækket af Is“ og som „gjæstedes meget af Kjøbmænd fra Bristol“. Det kunde ligge nær at tro, at Columbus under sit Ophold paa Øen har faaet noget at høre om Nordboernes Grønlands- og Vinlandsfarer, og *Malte Brun* har da ogsaa

*) Kosmos. 2ter Bd. 1847. S. 276.

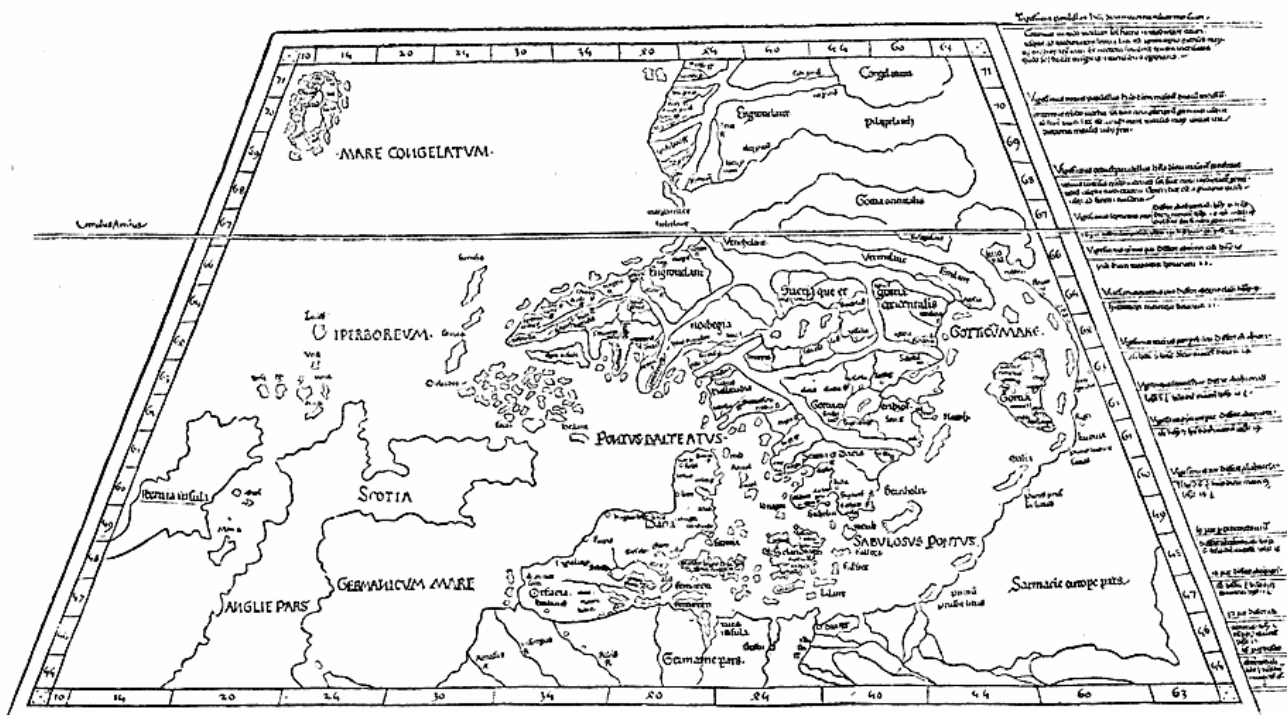

Åttryk af Facsimile i A. E. Nordenskiöld's 'Studier och Forskningar förädda af mina resor i höga Norden'

Gen. Stab. Lit. Anst. Sthlm.

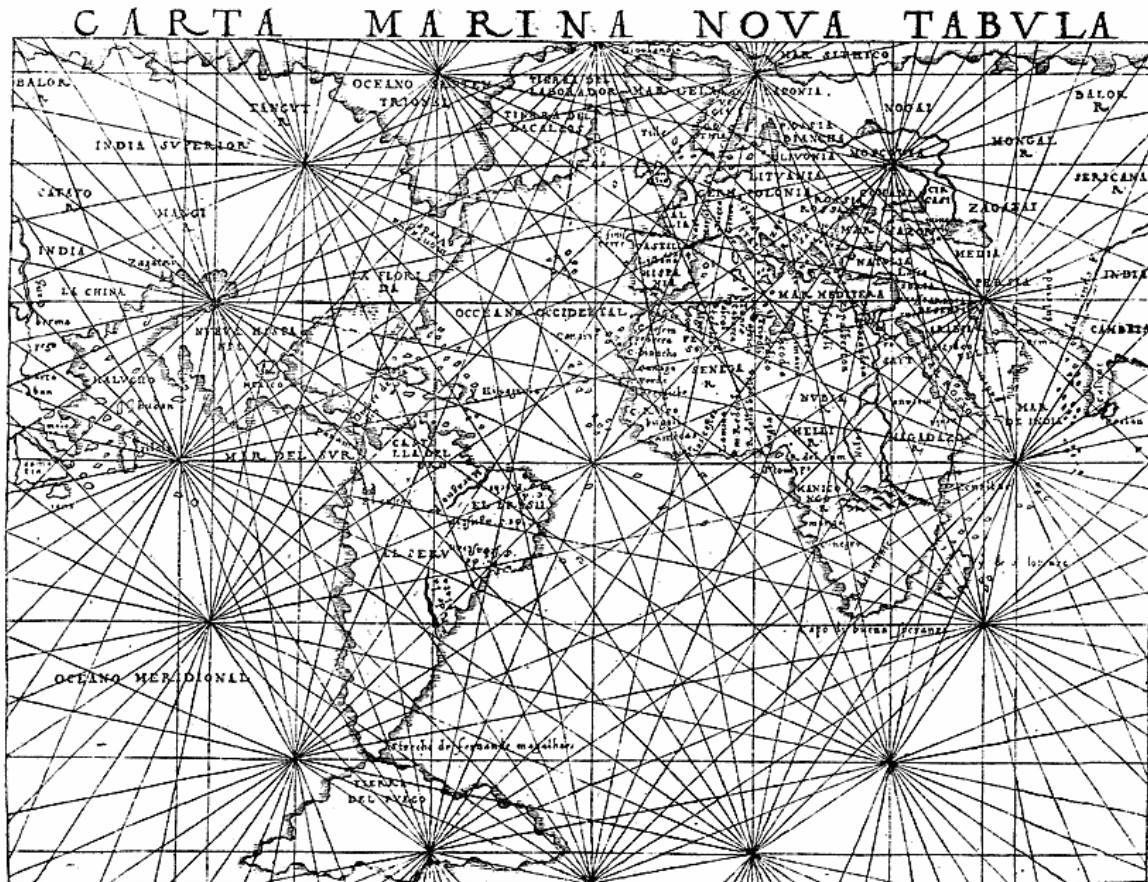
Zeniernes Kaart
 efter G. Ruscelli's Udgave af Ptolemaeus 1561.

Det nordlige Europa
 efter Kaartet af Donis 1482 og 1486.
 Aftryk af Kaart i A. E. Nordenskiöld's »Studier och Forskningar» etc.

Europa af Laurentius Frisius efter Udgaven af Ptolemaeus 1525.

Verdenskaart efter Pedrezanos Udgave af Ptolemaeus 1548. Afttryk af Kaart i A. E. Nordenskiölds »Studier och Forskningar» etc.

fremsat denne Gising*). Senere er *Finn Magnusen*** gaet ud fra det samme i den ypperlige Afhandling, hvori han efter et gammelt islandsk Dokument oplyser, at der paa Øen „aldeles ingen Sne saas paa Jorden“ i Martsmaaned 1477, og Forf. har da ogsaa (S. 131), *fordi han ikke kjender*, hvad der siden er fremkommet, sluttet sig til denne Opfattelse, der dog er urigtig, i det den er modbevist for længe siden.

Washington Irving fremsatte det Ræsonnement***), at Columbus, der søgte en vestlig Vej til Indien og Krydderilandene, ikke vilde have ladet sig paavirke, om han havde hørt noget om, at skandinaviske Søfarere havde opdaget Vinland eller at en Fisker fra Frisland, saaledes som vi læse i Zenitexten, var kommen til Drogeo. I tidligere Tid sluttede *Alex. v. Humboldt* sig ogsaa til dette Ræsonnement†); men senere har han skiftet Mening††). „Havde Columbus“, siger Humboldt, „paa Island hørt noget om den gamle Kolonisation af et over for liggende, udstrakt og sammenhængende Landstrøg, om Helluland ik mikla, Markland og Vinland det gode, vilde han have sat dette Kjendskab til et nærliggende Fastland i Forbindelse med de Projekter, som allerede sysselsatte ham fra 1470 og 1473“, og han tilføjer, „dersom Columbus havde villet opsøge

et Land, hvorom han havde faaet Kundskab paa Island, vilde han vistnok ikke paa sin første Rejse have styret fra de canariske Øer i sydvestlig Retning“. *O. Peschel**) gjør fremdeles opmærksom paa, at man ikke „i Columbus' Skrifter finder noget Spor til“, at han har kjendt Islændingernes Farter, og at hans senere Optræden noksom viser, at han „ikke vidste noget om et Fastland, sydvest for Island“. Havde han haft Kundskab derom, vilde han naturligvis have opført dette som Støtte for sin store Tanke; men dette har han aldrig gjort. Under disse Omstændigheder maa vi altsaa give Slip paa den Ære, at vore Forfædres mindeværdige Opdagelser skulde have været kjendte eller have haft Indflydelse paa det store Foretagende, selv om vi nu vide, at den nordlige Forbindelsesvej mellem Evropa og Amerika, over Færøerne og Island, var langt tidligere kjendt end den sydlige, over Azorerne; der maa ogsaa i historiske Skolebøger ske en Retelse paa dette Punkt.

Tillæg 2. Efter Foredraget i det kgl. nordiske Oldskriftselskab erklærede Forf. om dette Foredrag, at han „ikke før havde været Gjenstand for en saadan Række Misforstaaelser“; men denne Udtalelse er naturligvis kun et lille Tillæg til hans egne — Misforstaaelser; *ét er at paastaa, et andet at bevise*. Udtrykket „Misforstaaelse“ har Forf., som man véd, anvendt mangfoldige Gange, saaledes ogsaa i sin Afhandling om Zenirejserne, naar nemlig andre have en anden Mening end han; man kan vist derfor i al Stillehed lægge det til Side.

Tilføjelse. (S. 162, 2den Spalte, L. 7 fra neden). Efter Ordet „Standpunkt“ indsættes „fornuftigvis den Gang“.

*) Précis de la géographie universelle. Sixième édition. Tome I. S. 206.

**) Om de Engelskes Handel og Færd paa Island i det 15de Aarhundrede, især med Hensyn til Columbus' formentlige Rejse dertil i Aaret 1477, og hans Beretninger desangaaende. Nord Tidskr. for Oldkyndighed, 2det Bd. 1833. S. 129 og flere St.

***) Life of Columbus. Tome IV. S. 224.

†) L'Examen critique. Tome I. 1836. S. 370.

††) Kosmos. I. c.

*) Das Zeitalter der Entdeckungen. 1858. S. 108.

Mindre Meddelelser.

Tillæg til ældre Beretninger om Østkysten af Grønland. Under et Ophold paa Island fik jeg fat paa tvende Manuskripter, der ere optagne i nærværende Tidsskrifts 7de Bind S. 117, ledsagede af enkelte Smaa bemærkninger. Den Gang vidste jeg ikke, at disse Manuskripter fandtes i det store kgl. Biblioteks Manuskriptsamling. Herom er jeg blevet underrettet af D'Hrr. Museumsassistent *Steenstrup* og Løjtnant *Lauridsen*, der tillige have gjort mig opmærksom paa, at der ved det Manuskript, hvori Bjørn Jonsen omhandler en af ham formentlig Rejse, foretagen til Grønland, fandtes et Bilag, som aftrykkes neden for; heri maa rimeligvis søges Grunden til, at de lærde Udgivere af „Grønlands historiske Mindesmærker“, *Rafa* og *Finn Magnusen*, ikke have taget Notis af Manuskriptet, der har været dem bekjendt. Bilaget lyder som følger:

„Denne Fortælling efter Bjørn Jonsen af Falkenfjord udi Island, at han udi Aaret 1756 skulde med en Hollænder have været i Gamle Grønland er mig ganske utrolig af følgende Aarsager.

Anno 1756 var jeg paa Island og just der vesterpaa, hvor jeg talte med denne Skipper Tonnes Ruland af Zierkzee, men blev aldrig nævnet om Grønland. Denne Bjørn Jonsen var rigtignok nogle Uger om Bord hos denne Skipper Ruland og udi Aarene 1757 og 58 sejlede Bjørn med mig som Matros paa Jagten, den islandske Halvø kaldet, men aldrig at de havde været i Grønland, hvilket synes mig underligt, ifald han havde været der. Men jeg har hørt Historien saa-

ledes, at Hollænderne vare sejlet om til Nordsiden og der ved et Sted, som Hollænderne kalder den gamle Mand, gaet til Ankers, det er ellers Norden paa Langensnæs, hvor der ligger en Del Drivtømmer og tillige voxer Græs, da skulde Hollænderne have sagt til Bjørn, at de vare paa Gamle Grønland, dette kunde være rimeligt af Aarsag, da det der falder meget med Taage, og Bjørn ikke forstod sig paa Kompasset, det første Aar han kom til mig. De andre Hollænder, som der skulde være hos dem, deriblandt var tvende Brødre, navnlig Lieven Adrians og Ysbrecht Adrians, med denne sidste har jeg Aar 1782 sejlet to Rejser som Styrmand, og da vi meget ofte paa Rejserne saavel i Skipper Tonnes Rulands Hus i Zierk Zee talte om Island og Sejladsen dertil, men aldrig et eneste Ord er faldet af dem, at de enten havde været forjaget af Kapere, som ikke kan være sandt, thi der var ingen til den Tid og ikke heller at de havde været i Land. Men hele Historien er et Digt, som de havde at more sig med denne paa sin Maade enfoldige, dog noget indbildske og nysgjerrige Islænder, hvilket jeg saaledes er overbevist at være Sandhed og Sagens Sammenhæng.

Peter J. Mønge.

Til Hr. Generalmajor, Capitain Løvengrøn.

Paa dette Bilag findes anført Aarstallet 1786 samt følgende Veltægnning om Peter Mønge: „Denne Mand var Kommandør ved de islandske Fiskehuggerter“.

O. Irminger.